

Мурсуной
Бодикова



DAVR PRESS

Турсуной СОДИҚОВА

Сабаб ва натижа

Эсселар

(Қайта нашр)



ТОШКЕНТ
"DAVR PRESS" HMY

Муҳтарам китобхон! Сиз, албатта, қатор дидактик рисоалари орқали таниқли адиба Турсуной Содикованинг ижоди билан анча яхши танишсиз. Адибанинг ўтган йили нашриётимизда чоп этилган “Мен кимни севдим?”, “Бутунги эркаклар” китоблари ҳам ихлосманд китобхонлар қалбидан жой эгаллаб улгурди. Ушбу “Сабаб ва натижа” деб номланган янги китобида ҳам Турсуной Содикова ўзининг бир қанча ҳаётий хотираларидан битиклар битган, савол-жавоб услуби орқали мухлислари билан тўғридан-тўғри мулоқотта киришган суҳбатларини китоб шаклига келтирган. Шунингдек, китобнинг давомида Ўзбекистон халқ шоири Эркин Воҳидовнинг ибратли ижод намуналарига шарҳлар китобхонларнинг маънавий дунёсини бойитишга хизмат қилади, деган умиддамиз.

Ушбу китоб чарогон чироқ каби маънавий нур таратиб, ўқувчилар кўнглига йўл топиши шубҳасиз.

Барча ҳуқуқлар амалдаги қонунларга асосан ҳимояланган.

“DAVR PRESS” нашриёт-матбаа уйининг ёзма рухсатисиз ушбу нашрни қисман ёки тўлақ қолда бошқа оммавий ахборот воситаларида электрон ёки механик кўринишда кўчириб босиш, магнит ташувчи воситаларда тарқатиш қатъий тақиқланади.

ISBN 978-9943-4148-1-5

© Турсуной Содикова, 2017

© “DAVR PRESS” НМУ, 2017

МАЪНАВИЙ ЎТИТ ИЗЛАШ — ИНСОНЛИК БЕЛГИСИ

Навбатдаги бу рисоламиз ҳам шахс тарбияси, оила илми хусусидадир. Атрофни кузатинг: жами наботот олами, жами жонзотлар — турфа ҳайвонлар, қушлар ва қурту қумурсқаларни, фаслларнинг алмашиниши, осмоний муъжизаларни, инсон анатомияси ва инсоний ҳусну жамолни мукаммал, беҳато яратиб қўйибди. Яратганнинг ижодига қойил қолмай иложингиз йўқ. Аммо жами қусур инсоннинг қўли, дили, тили аралашадиган жойларда. “Инсони шариф” деб аталадиган одамзот ҳадеганда ўзини бошқара олмай қийналади. Нафс деган нарса бошимизга битган балодир. Одам дунёга келганидан тортиб то умрининг охиригача ана шу ДЕВ билан олишиб ўтиб кетади. Иймони басаломат наслдан бўлса, уни енгиш унчалик қийин эмас. Аммо наслу насабига ҳаромдан, тамадан, ёлғондан қўрқмайдиганлар аралашган бўлса, тақдирлар мувозанатдан чиқади: шу дунёнинг ўзидаёқ талафот бериш бошланади. Чумоли хотиржам тарзда чумоли умрини, ўрик дарахти ўриклиги, гилос гилослигини ўтаб яшаб ўтаверади. Аммо иймони ухлаб қолган одамга одам бўлишнинг ўзи камдек кўринади, у гоҳ

тоғ, гоҳ бог бўлгиси келади. Ўзини гоҳ ўтга, гоҳ
чўққа уради. Биргина қошиқ сиғадиган торгина
огзи билан бутун дунёни ютиб юборгиси келади.
Инсоннинг истак даражаси ҳеч қачон бундай
бўлмайди, унинг қонига ҳаром билан бирга кириб
олган шайтон уни шу кўйга солади. Гуноҳлар шу
тарзда болалайди.

Хуш, инсонни асл, соф ҳолатига қайтариш ва
уни инсоний роҳат-фароғатда кўриш мумкинми?
Албатта, ҳа! Бунинг учун биринчи навбатда у на-
сиҳатга юриши, илм исташи керак! Насиҳатни,
маънавий ўғитни иташининг, уни излашнинг ўзи
яхши инсонлик белгисидир. Тарбия гўрни етилти-
риш, қингирни тўғрилаш, билмаганни билдириш-
дир. Кимки бахтлидир, кимки етукдир, кимки
дуога сазовордир — у қулоғи очик, юраги уйғоқ
ва ҳамиша ибрат изловчи одамдир.

Мазкур рисолада турфа гўшаларда содир бўла-
ётган турфа ҳолатларни сиз билан бирга кўриб
чиқамиз, бирга таҳлил қиламиз.

АҚЛИНГНИ УЙҒОТИ

Савол:

Яқинда ўғил кўрдим. Фарзандимиз учта бўлди. Опам эса бир неча йилдан бери бефарзанд. Кенжатойимни опамга тортиқ қилдим. Бу иш қайнатамга ёқмади. Шу ишни баҳона қилиб, мени уйдан ҳайдаб, турмушимни бузмоқчи бўляпти. Шу инсофданми? Ахир мен яхшилик қилдим-ку!

Жавоб:

Дунёнинг ишлари қизиқ! Ҳусни бинойидай, ақли ҳам расо бўлса-да, тенгини тополмай юрганлар қанча! Сенга эса муносиб жуфтни осонгина ато этибди. Турмуши бору, аммо фарзандга зор оилалар қанча! Сенга бир эмас, уч болани бериб қўйибди. Аммо шунча имтиёзлар ичида ақлинг ухлаб туришини қара! Сен нақд далли-девонанинг ишини қилибсан, болам.

Қайнатанг бу ўринда мутлақо ҳақ! Туққан боланг ким ахир? У кимнинг исми шарифи билан дунёга кириб келди? Ўша қайнатангнинг набираси-ку, “фалончизода” деб ўша одамнинг оти билан чақирилади-ку! Уларнинг жонидан бўлган мулкини индамай бериб юборишга нима ҳаққинг бор?! Сен шу туришингда энг хунук номлар билан чақирилишга лойиқсан. Биринчидан, инсоний вазифаларни ҳали танимабсан: уйингда ким бош, ким оёқ эканлигининг фарқига бормабсан, кичиклар катталарнинг раъйига қараши, жилла бўлмаса, бир ишни бажаришдан олдин уларнинг олдидан ўтиб қўйиши, дуоларисиз бир юмуш бошламасликлари керак-ку! Рўзгор деганлари ёнингдагилар билан келишиб, уларнинг кўнглига қараб яшашдир.

Турмушга чиқиш дегани фақат жуфт топиш эмас, жуфтингнинг оиласига қондош, қариндош бўлиш ҳам демақдир. Энди шу оиланинг ҳар бир аъзосига дахлдорсан. Уларнинг руҳияти, саломатлиги, шаъни, орияти билан ҳисоблашасан. Шу уйнинг яхши қоидаларига бўйсунасан, ёмон ишларини бартараф қилишга фарзандларча жон куйдирасан. Бу хоҳласанг қилиб, хоҳламасанг қилмайдиган нарса эмас, турмуш қуришнинг фарзлари шундай!

Эрингни гапингга кўндиргандирсан, аммо қай-нананг-чи, унинг фикри керак эмасми? Ота-онаси тирик турса-ю, уларнинг юзига оёқ қўйиб туриб, бола топган киши бўлиб, хотинининг гапи билан оиланинг тирик бир аъзосини бировга бериб юбораверса! Бу одамийликми? Ўзингнинг калта ақлинг билан эрингни қандай тубан вазиятга солиб қўйганингни биялпсанми?

Ўша қайнатангнинг феъли қандай бўлишидан қатъи назар, сенга ёки ўглига ёқиш-ёқмаслиги, қўлидан бир иш келиши ёки келмаслигидан қатъи назар, унинг олдидан ўтиш шарт! У уйда қўмондонликни сўрамаса ҳам, уни оиланинг боши ўрнида кўриш шарт! Агар сен келин бўлиб боргунингча қайнананг унга беписанд қараган бўлса, келганингдан сўнг сен иккалаларини бирдай иззат қилаверишинг шарт! Бу бурчинг, болажон!

Қолаверса, сенинг отанг, онанг, ўша опанг ҳам ёввойи ўрмондан чиқмагандир! Бировнинг бола-сини бола қилиб олишдан аввал минг бир маслаҳат қилмайдими, набиранинг эгаси — қудалар билан обдон келишмайдими? Бу иш ҳамманинг розичилиги билан бўладиган эзгу иш-ку!

Авваламбор, сенинг ўша чиққан ининг чатоқ!
Сен ўзбошимча она, ўзбошимча отанинг қўлида
катта бўлгансан, улар умр бўйи риоя, андиша билан
эмас, истак-хоҳишларига қараб яшаб келганлар.
Мана кўриб турибсан, сенинг мисолингда
экканларини олиб турибдилар. Тездан тавба қил,
қайнана-қайнатангдан узр сўра, лақиллатганинг
учун эрингдан кечирим сўра, у галварс ҳам сенинг
гапингга адашиб кириб, уларни босиб ўтгани учун
ота-онасидан узр сўрасин. Не кўйга тушсанг туш,
турмушингни сақлаб қол, инингни тўзитма!

ОИЛА КУРАШ МАЙДОНИ ЭМАС!

Савол:

Опажон, ёшим йигирма бешда. Қайнанам билан келишолмаяпман, нима қилай?

Жавоб:

Тўғрироғи, сен ўзингни эпақага келтиролмаяпсан. Яъни, “мен”ингни эга олмаяпсан, кибрингдан тушолмаяпсан. Оила қайнона ёки қайнэгачи, қайнсингиллар билан курашиб, куч синашадиган майдон эмас, оила сенинг ҳеч кимга малол келмай кириб, жойлашиб олишинг керак бўлган, сенга келажак ваъда қилаётган бошпананг. Бу Аллоҳнинг тортиғи, бу аёл зоти учун бутун умрини бахшида этадиган жонмакондир! Бу остонага бурун жийириб, ёқтириб-ёқтирмай кириб бормадилар. Бу маконга худди ибодатга киришаётгандай ихлос ва астойдиллик билан, иймонга юкуниб, виждонга суяниб, ўзингни яхши томонга юз фоиз ўзгартириш учун Яраттандан сўраниб қадам қўядилар.

Ҳолбуки, ҳозир авжи гуллаган пайтингни яшайсан. Бу ҳаёт сенга татиши, куч ва ҳусну малоҳатга тўлиқ мазкур кунларинг яйраб-яшнаб утиши керак, шундайми болам! Роҳат қиладиган сен, яшайдиган сен, аксинча, ютқизиб, куйиб қоладиган ҳам ўзинг! Демак, ҳаётингни ўзингга ёқадиган тарзда ташкил қилишга ўзинг уринишинг керак. Бунинг учун фаҳму фаросатингни, куч-қувватингни астойдил ва зийраклик билан ўрни-ўрнида сарфлашинг лозим.

Биринчидан, ичингда (яъни, ниятингда) асло худбинлик бўлмасин. Яъники, ўзингнинг фойданг учун уйингдагиларнинг ишончини, соддалигини ёки феъли бўшлигини суиистеъмол қилма. Аввал атрофдагиларнинг манфаатини ўйлаб иш тут. Ўзингнинг хоҳишингни эса охирига қўй ва сўрасаларгина айт, ўшанда ҳам ғоят камтарлик ва андиша билан! Сен ҳамиша бировга зарар келтирмайдиган ният қилсанг ва оила аъзоларингни дилингдан авайлаб турсанг, ҳеч кимни ёмон кўрмасанг, мўъжиза юз беради: Аллоҳ бошқаларнинг ҳам сенга бўлган ниятларини тозалаб, ўзларини ўзингга иситиб қўяди.

Узоқ йиллар кузатишим давомида шуни англадимки, қайнанаси билан келишолмаётган келинларнинг аксарияти дангаса ёки ўйламай иш қиладиганлардир. Ишёқмас одамга баҳона кўп: қолиб кетган ишлар учун албатта сабаб топади. Яхши, яъни меҳнатсевар келинда баҳона бўлмайди. У бир ишни мақсад қилдими, тамом, уни амалга ошириш учун бир неча чораларни аввалдан мўлжаллаб қўяди, масалан: “ток кетиб

қолса, мана бундай йўл тутаман, меҳмон келиб қолса, мана бунисини қўллайман, фалон масаллиқ бўлмай қолса ўрнига ана бунисини ишлатаман...” дея режа тузади.

Келинларимнинг баридан розиман. Аммо кичик келиним Сайёрахоннинг олдида ўзимни ҳамиша қарздор ҳис қиламан. Кўпинча шароитга ва унинг ҳолатига қараб, айрим бир юмушларни тақиқлаб ёки кейинроқ қилишини тайинлайман. Аммо у мендан яшириб юриб бўлса-да, режалаб қўйган ишларини албатта бажаради. Бирор марта ҳам “фалон ишни қилолмадим” деганини эшитмадим... Бир сафар “Тез ёрдам” чақириб уни туғуруқхонага кузатяпмиз, ўзи оғриқдан икки букилиб машинага чиқяпти-ю: “Ойижон, музлаткичга бир нарса тайёрлаб солиб қўйдим, икки-уч кунга етиб қолади”, – деб тайинлаяпти. Кейин қарасам, бир дунё чучвара тутиб музхонага қўйибди, қайлаларини ҳам қойилмақом қилиб алоҳида тайёрлаб кетибди. Кўзимдан ёш чиқиб кетди. Ой-куни етиб, қийин аҳволда турганида бизни хурсанд қиламан деб жонини қийнаганини ҳар сафар эсласам, ўзимни минг бор қарздор сезаман ва ҳамиша қўлимдан келганича бу боламнинг қадр-қимматини жойига қўйишга уринаман.

Ўйламай гапириб, ўйламай иш қиладиган келин билан ҳам, худди шундай қайнана билан ҳам яшаш оғир. Айниқса, аёл кишини калтабинликдан худо сақласин. Беихтиёр Исо пайгамбар қиссаси ёдимга тушади: “Нафасим билан ўликни тирилтирдим-у, аммо аҳмоқнинг

олдида ноилож қолдим”, — дейди у. Калтабин одам билан баҳслашиб бўлмайди, у насиҳатни қабул қилмайди, уни юпатиб ёки бирор йўлдан қайтариб бўлмайди. Ундан гина қилмаслик, уни айланиб ўтиш ва сабр қилишдан бошқа йўл йўқ. Чунки у бандаи ночор, унга аксинча, раҳм керак. Қаргага “бу — қарга” деб қараш керак. Сен минг талаб қилганинг билан у булбул бўла олмайди-ку!

Қолаверса, жуфтинг билан келиша оляпсанми, тамом, уни туққан онаси билан ҳам тил топишинг шарт! Жуфтингга кўрсатган ҳурматинг шу бўлади. Куёвларнинг эслари бўлса, тўйдан кейиноқ келинларнинг миясига шу гапни сингдириб қўйишлари керак! Ўғли билан Лайли-Мажнун бўласан-у, онаси билан келишолмайсанми? Бу бориб турган худбинлик ва илмсизлик!

Қайнананг заҳар бўлса, уни эритиб оламан, деб қасд қил. Кўнглидаги ишни сўрамасидан аввал ба-жариб қўй. Гапларини маъқулла, кези келганида ўзинг билган ақлли йўлни тут. Аммо ёғлаб, ипакка ўраб иш юрит. “Мусулмон одам қўлини газанда бир чаққан тешиikka иккинчи марта олиб бормади”, деган ҳадис бор. Нима қилсанг қилу қайнанангни юмшат! Бошқа йўл йўқ!

Агар у қайсар, қўпол қилиб айтганда, ақлан нўноқ бўлса, ёш болани қандай ўзингга қаратишга уринсанг, унга ҳам худди шундай мулозаматлар қил: тилингнинг учига асал сол, ширин овқатлар билан сийла, унга ёқадиган гаплар айт. Ва йўлингга сол.

Агар қайнананг ўғлини қизғанадиган, келинига кундошдай қарайдиган, уни тинмай ёмонлайдиган,

жанжал кўтаришга мойил салбий қаҳрамон бўлса, бу сен учун Аллоҳнинг имтиҳонидир. Қайсидир гуноҳларингни ювгани уни сабабчи қилиб қўйибди. Бу қисматдир, қизим. Тишингни тишингга қўясан, ёмон гапларини эшитмаганга соласан, бировларга у ҳақда фақат яхши гаплар айтасан, касал бўлиб қолса, гирдикапалак бўлиб кетасан, келинлик бурчларингни қовоқ уймай, ҳалимлик билан бажараверасан. У йиглаганинг билан, эзилганинг билан ёки етти қозига ошна қилганинг билан ўнгланиб қолмайди. Аксинча, қасдма-қасдига ҳаракат қилади. Сабр ва сабр қиласан. Эвазига Яратган сенга гўзал кунлар беради.

ЮРАГИМНИНГ КЎЗЛАРИ

(эски кундалик дафтардан)

Қирқ ёшга етдим-у кўзим толиқди, кўзойнак олдим. Кўзойнак олдим-а, дедим ўйланиб. Вақти келибди-да, дедим ичим сизибгина. Сўнгра тақдим уни. Тақдим-у мўъжиза рўй берди: ўзимнинг эмас, юрагимнинг кўзи очилиб кетгандай бўлди! Кўриш ҳам шу қадар равшан, дунё ҳам шунчалар чиройли бўладими?! Мен ҳамма нарсани жуда яқиндан кўра бошладим. Гуллар нақ кўксимда очилаётгандай. Уларнинг ифори аввал ҳам шундай ўткирмиди? Одамларга қаранг, одамларга! Улар мунча истаралик бўлмаса! Кўзойнақдан айланай, ҳамма нарсани жуда яқиндан кўра бошладим. Кўряпман-у барчасини севиб боряпман. Уларни севибгина эмас, соғиниб ҳам боряпман...

Кўзойнак тақдим-у шу ҳолатни топдим. Мунча ҳам кеч уйғонмаса юрагимнинг кўзлари!...

ЖУФТИНГГА ЁҚМОҚЧИМИСАН?

Савол:

Менинг турмуш ўртоғим икки ойлик чақалогим билан ярашишга йўл йўқ қилиб ҳайдаб юборди. У ҳарбийлиги туфайли Тошкентда яшаймиз. Аммо мен унинг онаси билан яшашим керак экан. Уйда эса учта турмушдан ажраган опаси бор. Улар тинмай айбимни қидириб, жанжал чиқаришади. Ахир мен уларга турмушга чиққаним йўқ-ку, эрим билан яшашим керак эмасми!

Жавоб:

Ҳозир сенга жуда ачиниб кетдим. Ёшлигинг гуркираб турибди, билакларинг тўла куч. Авжи ўзинг яратиб, ўзинг бежаб-тежаб ва эвазига ўзинг яйраб яшайдиган фаслинг. Худди ҳозирги ёшинг, ҳозирги даврингни умр бўйи соғиниб яшайсан ҳали! Аммо дунёқарашинг нақадар тор! Худбинлик, нафс кўзларингни юмиб қўйибди ва ақлинг ҳам қулфланиб қолибди! Шайтонга қул бўлиб турибсан. Йўқса, менга бу гапни ёзиб юбормасдинг. Энди ўзингни босиб, мени эшит.

Икки жинс бири бирини тўлдиргани, икки ёрти бир бутун бўлгани оила қуради. Сенинг ақлингдан, қўлингдан, қалбингдан унга нимадир тинмай ўтиб туради, шунинг шарофатидан у ўсади, унади. Сендан рўшнолик кўрган сари унинг ҳам сенга илинадиган мурувватлари ортиб боради. Дунёда қулни, қўл остингдагиларни, укангни, болангни мажбуран ишлатиш мумкин. Аммо эрхотинчиликда мажбурлаб яшатириш мумкин

даб бўлмайдиган бир нарса бор! Қайта айтай, эр аёлининг, аёл эса эрининг ҳамма гапини кўтара-веради, ҳамма қилигига чидайверади, деган қонун йўқ! Инсон Аллоҳнинг неъматидир, уни янчиб, босиб ўтишларига аввало Яратганнинг ўзи йўл бермайди, дарҳол кўрсатадиганини кўрсатиб қўяди. Исботи — ҳозирги ҳолатинг!

Агар ақлли қиз бўлганингда, мен қайнонам билан эмас, эрим билан яшайман, деган гапни овоз чиқариб айтишга уялган бўлар эдинг! Қиз бола куёвниқига фақат жуфт қидириб келмайди, келажagini, бахтини излаб келади. “Келажак”, “бахт” деган нарса эса чор атрофинг билан келишув, битишув орқалигина бутун бўлади. Бошқача айтганда, бу одамгарчиликнинг ҳамма қоидаларига кўниш, инсоний бурч ва қарзларингни адо этиш эвазига эришилади. “Қўшнининг қўшнида еттидан бир ҳақи бор”, деган гапни эшитгансан. Агар мутлақо бегона қўшнининг еттидан бир ҳақи бўлса, жуфтингда онасининг ҳақи қанча экан? Она олдига қарздай бошқа улкан қарз йўқ. Ишонавер, инсон борки, бу дунёдан шу қарзини узолмай ўтиб кетади. Жуфтингнинг онасини рози қилмагунча бахтли бўлолмайсан, болажон!

Уч қайнэгачинг қайтиб келибди экан. Ақлинг бўлса, ўзингни қайнанангнинг ўрнига қўйиб кўрасан. Битта қизи тинчимаган онанинг бир оёғи доим ўтда туради. Агар уч қизи шу аҳволга тушган бўлса, у юраги қийма бўлган аёлдир. Қайнанангнинг фақат сурати одам, ичи ёниб тутаб бўлган! Феълларидаги жами чатоқликлар аламзадаликнинг белгилари. Қайнананг балки хатолари учун шу синовга йўлиқиб тургандир.

Унинг шундай огир кунида ўгли ачинмаса, ўглининг ёнида турган келини ачинмаса, шўрликнинг кулфатларини бегоналар кўтарадими?! Жуфтинг балки онасининг кўнглини олиш мақсадида ҳам ўша таклифни бергандир. Елиб-югуриб хизматини қилиб, оғзига ёқадиган емишларни тутиб, ғамларидан чалғитармикансан, дея умидлангандир. Иншооллоҳ, қайнагачиларинг ҳам йўлини топиб кетади. Уларнинг ҳозирги ичи торликлари ҳам бир томондан қисматлари туфайлидир. Аммо учовининг баравар сени ёқтирмасликларида гап бор: назаримда, сен келин сифатида нўноқсан, унинг устига, иддао, фироққа, жанжал чиқаришга мойил кўринасан! Шу туришингда сени ким яхши кўради, болам?!

“Агар эрим бўлса, тилимни ана бундай ширин қилардим, феълимни мана бундоқ ҳалим қилардим, уни энг бахтли инсонга айлантирардим”, деганлар атрофда тўлиб-тошиб ётибди. Эрингни сенга боғлаб турган занжир — боланг бор, шу занжирни пеш қил, узр сўра, ўзингга ишлов бер, меҳнатдан қочма, бировга ёқмоқчи бўлган одам ўз манфаатини энг охирига қўяди. Ҳаммадан ўзингни паст тутиб, баланд бахтингни ясаб ол!

ЎЗИНГ УЧУН ЎЗИНГ ҲУШЁР БЎЛ

Савол:

Мен турмушдан ажраганман, олти йил бўлди. У мендан кейин уйланди, икки фарзанди бор. Ўзи Россияда ишляпти. Шу кунларда мен билан яна ярашмоқчи. Иккинчи аёли уйига кетибди. Эрим уйга қайтиб боришимни сўраяпти, нима қилай?!

Жавоб:

Онажоним, ўтган олти йил ичида олти минг изтиробни бошдан кечирган бўлишинг керак. Ёлғизлик ҳолатига ўзингни анча-мунча кўндириб ҳам улгурдинг. Индамаганингга қараганда, фарзандинг йўққа ўхшайди. Демак, сенинг кўнглинг жуда нозик, болам. Ўзингнинг эҳтиётингни ўзинг қилмасанг, ҳамма ўз жони билан овора. Атрофиндагилар сенга вақти-вақти билан куя оладилар, холос. Ўзинг учун ўзинг ҳушёр бўл.

Мулоҳазаларим шундан:

Иккинчи аёл нега кетиб қолди? Россияда бу эркак тўғри юрибдими? Ё хотинини шубҳалантириб, кам келяптими, ё тирикчиликка етадиган ёрдам қилмаяптими, ё эри йўғида уйидагилар бу келинга зуғум ўтказаяптиларми?

Иккита бола билан арзимаган нарсаси учун кетиб қолмайдилар. Эртасини ўйлайдиган бўлса, икки бола икки вагон юк. Бир белга ип бойлаб, шунча оғирликни жойидан жилдириб бўлмайди. Кетишга журъат қилибдими, демак, ҳозирги ҳолати жуда ёмон. Қолаверса, бу эркак учун ҳам болалардан кечиб кетиш осон эмас. Улар алимент сўрайди, жой сўрайди, мол сўрайди. Ана шу зарбаларнинг барига сен рўбарў бўлишинг керак бўлади.

Олти йил давомида жуфтинг ора-орада бўлса-да, сенга дил изҳори қилиб турдимми ёки бирданига ҳозир пайдо бўлдимми? Агар шунча вақтдан бери бу аёлни сенга ўхшатолмаган бўлса, унинг салбий томонлари кўп бўлиб, чидаб-чидаб энди портлаётган бўлса-ю, майли, унда ўйлаб кўриш керак. Ўшанда ҳам шошилмай, кейинги рўзгор билан орани очиқ қилиб, икки болани моддий

таъминлаб, оталик режаларини пухта қилганини кўриб, ўзингга бўлган ихлосини қайта-қайта синаб, сўнгга бирга яшаш мумкиндир.

Аммо у макр ишлатаётган бўлса-чи? Яъни: “мен кетиб қолсам кундошим келиб ўтириб оларкан” деб, аёлим яна изига қайтсин деган мақсадда сени ўртага солаётган бўлса-чи?! Бола-чақаси қайтгач, “кечирасан энди, мана бу болаларнинг юзидан ўтолмайман-да”, деса неча пуллик одам бўласан?!

Обдон ўйла, ўзингни ўйинчоқ қилишларига йўл қўйма. Агар сенда ростдан кўнгли бўлган тақдирда ҳам, икки боланинг охи, кундошининг кўз ёши сенга ҳеч тинчлик бермайди: ўзингни ҳам кўндир-да, жуфтингга иккала рўзгорни тенг олиб боришни таклиф қил. Агар у шуни уйдalasа, сих ҳам, кабоб ҳам куймайди. Ҳаётинг яхшиланиб кетсин, болам.

ЎЗИМ ЯСАГАН БАХТ

Савол:

Турмушимизга саккиз ой бўлди. Оиламиздагилар билан яхшиман. Ўзимнинг туғишган опам “ота ҳовлимизга тез-тез келмаяпсан”, деб мени рўзгоримдан ажратиб юбормоқчи бўляпти, нима қилай?

Жавоб:

Сендан гўрлик ўтибди. Кам келсанг ҳам, янги уйинг ҳақида ўзингникиларга гийбат гапларни айтиб улгурибсан. Куёвникида яшаётган сен, яшаса бўладиган шароит борки, рўзгорингдан ажрагинг йўқ. Жигарларинг эса ҳаётингни гапларингга

қараб тасаввур қилади, шайтон уларни васвасага солади: “Йиғлаб ўтирган бўлса-я, қорни тўймаётган бўлса-я, нега тез-тез жўнатишмайди, биздан айириб юборса-я”, деган ва ҳоказо ўйлар келади! Бундан кейин фақат яхши гап ташувчи бўл. Ўзгаларга ҳам қайнана-қайнатанг, янги оиланг ҳақида чиройли сўзла, шундай сўзлаки, ҳаваслари келиб кетсин. Яхши гап ҳам, ёмон гап ҳам тез тарқайди ва айланиб келиб сен учун иқлим яратади. Ахир сен у ерда узун умрингнинг охиригача яшашинг керак! Мана кўриб турибсан, шароитингни тушунтиришда нўноқлик қилган эдинг, опанг бахтли бўлишингга шубҳа қилиб турибди. Рўзгоринг ҳақида ёмон гап айтмаган бўлсанг ҳам, кўряпсанки, хавотирга тушяптилар. Дарҳол уларни хотиржам қиладиган мисолларни қалаштириб ташламайсанми! Шундай гапирки, (унча-мунча яхши ёлгонларни қўшиб юборсанг ҳам майли) жигарларинг қайнана-қайнатанг билан кўришиб қолсалар, уларга илжайиб қарашлари икки барабар ортиб кетсин.

Шу турмуш пешанангнинг ёзиғи, болам! Тутун қайтариб яшасанг ҳам, атрофингдан қувонч қидириб, уни топиб, юпаниб яшасанг ҳам, шу ҳаётни яшайсан. Ўзингни қанча тез кўндирсанг, шунча ютасан. Уйинг ҳам тинчийди, юрагинг ҳам, саломатлигинг ҳам қийналмайди.

Мен ҳам ёш бўлганман, албатта. Бир марта суҳбатлашибгина турмуш қурганмиз. Ўзим шоира эмасманми, хаёлларимнинг оёғи ерга тегмасди, шайтон туйғуларимни қай кўйларга солмасди дейсан! Кўнглим тўлмаганга ўхшайверади, ич-ичимдан хўрсиниқ келаверади, қарасам, озиб-тўзиб кетаётганга ўхшадим. “Йўқ! Бундай бўл-

майди”, – дедим ўзимга ўзим. Ва атрофимни қайта ишлашга тушдим. Ақлим етган ҳамма йўриқни қўллардим. Ўзим кузатган яхши келинларга, китобларда ўқиган ёқимли инсонларга ўхшашга ҳаракат қилдим. Инсон ўзини, сўзини, тутумларини мутлақо янгидан ясаса, бунёд қилса бўлар экан. Янги тутумларим атрофга ҳам сезила бошлаганда ўзимнинг яйраганларимни айтмайсанми! Ҳаётимда ёруғлик бошланди.

Аммо бир нарсани ўзгартириб бўлмасди. Турмуш ўртоғим чиройли эмас эди (лекин хунук ҳам эмасди). Кўриниши содда, муомаласи йўққина, ҳаёти қийинчилик ва кўнгли яримликда ўтган, ярақлаб турмайдигангина йигит эди. У кўринишдан шундай, аммо ички маданияти тиллога тортгулик, ўта китобхон, зиёли: мактабни ҳам, олий ўқув юртини ҳам имтиёзли битирган (гарчи у болалар уйида улғайган бўлса ҳам), иш жойида ҳам ҳамманинг ҳурматини қозонган инсон эди. Мени асосий “уф” торттирган нарса ёшлигимизда не-не харидорларнинг огиз солганига гувоҳ бўлган тенгтуш, таниш-билишларнинг “шундоқ совчиларни рад этиб, шунга тегибди-да” деган ачинганнамо қарашлари эди. Тушуниб етдимки, эндиги вазифам — умр йўлдошимнинг ман-ман деган йигитлардан ҳам устун эканлигини исботлаш. Агар шундай қилсам, биринчи навбатда ўзим юпанар эканман. Шундан сўнг дўсту ёрон ва менинг қандай яшаётганим билан қизиққан хеш-ақраболаримга ўрнини топиб, жуфтимнинг феъллари, тутумлари ҳақида сўзлаб бера бошладим. Ва бу тутган йўлимнинг ажойиб натижаларини кўрдим: Улар ҳар гапирганимда таъсирланишса, “Ростданми?”, “Ана бу ишини қара!”, “Зўр одам экан-ку!”

дейишса, кўнглим яйрар ва ботинимда ўзимни ўзим суд қилардим: “Бу одамнинг яхшилигини фақат мен билмаяпман экан. Шунча одам у ҳақда оғзидан бол топиб мақтаб ётибди, армон қилишга, ўксинишга қандай ҳаққим бор?!” дея ўзимни уриша кетардим. Кейинги сафар у ҳақда янада чиройли ҳикоя қилишга ҳаракат қилардим. Энг муҳими, бу жараёнда ўзимнинг ҳам жуфтимга исиб бораётганимни ҳис қила бошладим. Бу уйимни уй қиладиган бебаҳо ютуқ эди мен учун!

Шу десанг, бориб-бориб қадрдонларим “Турдиали ака ҳақида гапириб бер”, деб сўрайдиган бўлишди. Мен ҳам борган сари санъат билан гапиришга, уларни ҳайратлантиришга уринардим. Баъзан ўйлаб қоламан: жўнгина боғимни гўзал кўрсатаман деган уринишлар ичида нотиқ ҳам бўлиб кетдим-ов! Бу томондан ҳам фойда кўрдим, шекилли.

Таассуротлари мен туфайли бойиган яқинларим умр йўлдошимни кўрганларида табиийки, сўрашишлари қуюқлашади, “Мана бу ишингиз зўр бўлибди-да, ана бу ишни ҳеч ким сиздай эплотмайди”, каби чиройли гапларни айтишади. Бундай луқмалардан у ҳар гал гоят рағбатланар, ҳаракатлари янада фаоллашар, фазллари бодроқдай очилиб бораётганини кўриб турардим. Ахир бу жуфтим учун ҳам, рўзгорим учун ҳам тараққиёт эмасми?

Турмуш қурганимизга ўн йил бўлиб-бўлмай, умр йўлдошим уни кўрган ва у ҳақда эшитганлар ичида “энг яхши, энг гўзал инсон” номини олди. Менга йўлиққанларида ҳам дарҳол Турдиали акани сўрайдилар, меҳр изҳор қиладилар ва

ихлос билан салом йўлайдилар. Мен ҳақимда гап кетганида ҳам “Турсунойнинг бахти бор экан, шундай одамга йўлиқди”, дейишар экан. Ниятимнинг ушалгани, менинг ютганим шу. Бу эришувда Аллоҳнинг ўзи ёрдам бергани аниқ. Чунки у бир-бири ҳақида яхши гаплар айтган бандаларини хуш кўрар ва қўллар экан.

Она қизим, сен ҳозир босиб ўтар йўлингнинг бошида турибсан. Қадамнинг зийраклик билан бос. Сенга айрим тажрибаларимизни ибрат қилиб айтдик. Эргашиб, такрорлаб кўр. Инсон — Ҳақ яратган дурдона неъмат, аммо у ҳар хил жойда сочилиб ётади. Аллоҳнинг бу кашфини юзага чиқишида, асосан, оиладошлар бир-бирларига ёрдам берадилар. Улар бир-бирларини тупроқнинг, тиконнинг, лойнинг ичидан излаб топадилар, губордан тозалайдилар, меҳр билан ишлов берадилар. Ва бир кун уни кафтларига қўйиб кўтарсалар, шуъласидан атроф ярақлаб кетади! Киши ёнидагиларнинг меҳру муҳаббати билангина “инсон” деган олтинга айланади!

АЛБАТТА БАХТЛИ БЎЛАСАНИ

Савол:

Бувим уч йил тушақда ҳаракатсиз ётиб қолдилар. Мактабни битириб, уларга қарадим. Қўлимда ҳунарим йўқ. Совчилар келишини қўймаяпти. Онам эса, турмушга бераман, деяптилар.

Жавоб:

Она қизим, кўриниб турибди, сен яхши онадан туғилгансан. Иншооллоҳ, бахтиёр бўласан. Чунки

уч йил давомида бу бахтнинг заминини яратиб бўлибсан. Агар бувижонингга ҳақиқатан ҳам дилинг тортиб, ҳеч малол олмай, уни тушуниб, кўнглини топишни астойдил ният қилиб қараган бўлсанг, бола-чақангга ҳам етадиган савобга етишиб қолибсан. Раҳмат, аввало, ўзинг ҳеч қачон дард кўрма ва ҳеч кимингни ҳеч кимга муҳтож қилмасин, болам.

Овозингдаги ташвиш менга кўп маъқул келди, ҳеч қандай ҳунар ўрганмай туриб, рўзгор тутиб бўладими, деган хавотиринг қандай яхши! Бу эсинг кўплигидан далолат. Қанийди, ҳамма қизлар шундай ўйласа! Турмуш қуриш — ҳуснни бозорга қўйиш, жуфтлик бўлиб олиш, ҳинд киноларидаги каби боғма-боғ, тоғма-тоғ қўл ушлашиб, бири-бирига термилиб, ашула айтиб юриш эмас, рўзгор бу феълларнинг кенгу торлиги, еб-ичишдаги бору йўқлик, турли ноиложликлар, кутилмаган воқеалар ичидан бутун чиқиб яшай билиш деганидир. Бундай ҳолатлардан муроса илмини биладиган, қўлидан йўқдан бор қилиш келадиган ҳунарманд одамларгина қийналмай чиқиб кетадилар. Аёлнинг энг хунути “берсанг ейман, урсанг ўламан”, деб ўтирадигани! Ит ҳам, мушук ҳам болалайди, ит ҳам, мушук ҳам боласини парвона бўлиб боқади. Аёлнинг вазифаси фақат оналикни жойига қўйишда эмас. Аёл — бамисоли асос, яъни оиланинг ЎЗАГИ. Ундан сув ичадилар, унга суяниб шохлайдилар, ўсадилар, мевалайдилар. Оила аъзоларини ўстирадиган, ундирадиган неъмат аёлнинг тили, қўли, дили, феълдир. Шунинг учун оила қуришгача илм, ҳунар, маъни йиғиш қиз бола учун ҳам қарз, ҳам фарздир! Аммо юрагим сезиб турибди, сен шу ту-

ришингда турмуш қуриб кетсанг ҳам, ўз устингда ишламай қўймайсан! Сенга Тангри энг зарур феъл — ўзингдан қониқмасликни бериб қўйибди! Инсон камолотга фақат шу феъл билан етиша олади. Тўққизинчи синфлигимда маҳалламиздаги клубда очилган олти ойлик чеварлик курсига борган эдим. Ўшанда биз билан аллақачон ўттиздан ошиб бўлган, тўрт болалик аёллар ҳам ўқишар эди. Ҳозир уларни эслаб туриб, ажабтовур яхши кўриб кетдим. Ихлосларини қара, кеч бўлса ҳам, ҳунар ўрганиб, рўзгорларини безашни хоҳлаганлари уларнинг яхши аёл эканлигининг исботидир. Сени ҳам Аллоҳ ҳеч нарсадан кам қилмайди, иншооллоҳ. Чунки уч йил давомида бемор бувингнинг юраги неча марта урган бўлса, сени ўшанча марта дуо қилган. У дуолар сени икки дунё саодатига элтадиган қанотларинг бўлади ҳали. Кўп яша, болам.

БОШСИЗ ОДАМ

Савол:

Мен оилада ўртанча ўгилман. Бир қиз билан гаплашиб юраман. У қиз менга телефон қилса, онам уни ҳар хил гаплар билан уришиб берадилар. У қизда нима гуноҳ?

Жавоб:

Саволингни ўқиб, ростини айтсам, юрагим сиқилиб кетди. Бу бош, бу дунёқараш билан сен ҳали кўп адашишинг, азият чекишинг аниқ! Қайсидир калта ўй зотингга тортиб қолибсан. Энди Худо сенга инсоф берсин-у насихатга

қулоқ тут: хўш, “гаплашиб юраман” деганинг — нима деганинг? Қиз билан йигит нима мақсадда гаплашади? Ҳозир сенинг айтишинг бўйича, сен у билан жамоадош эмассан, яъни, иш бўйича олди-бердинг йўқ. Синфдошлик, курсдошлик муносабатларинг йўқ. Шунчаки кўнглинг тусаяпти, туйғуларинг етовида гаплашиб юрибсан, шундайми? Агар билмоқчи бўлсанг, бу энг кирмаънодаги муносабатдир! Чунки сен отангдан ҳам, онангдан ҳам уялмаяпсан, атрофдагилардан ҳам тортинмаяпсан, “гаплашиб юраман”, деяётганингда юзинг қизармаяпти ҳам. Бу дегани сенинг баданингда бетоқатлик ҳукмрон! Ўғлим, бу бетоқатлик ҳайвонлардаги биологик бетоқатлик билан бир хилдир. Бу ерда ҳеч қанақа муҳаббат йўқ! Бу эҳтирос, бу ҳирсий интилишдир. Онанг билиб хавотир оляпти. Қайси она кўксига гулдай ундирган боласининг ифлосланишини хоҳлайди?! Қайси она боласини вояга етгунича тил остида асраб, кўчага чиққанда лойга аралашиб кетишини истайди?!

Ҳой бола ва сенга ўхшаганлар, эшит: дунёда “қаймоғи олинмаган”, “ҳали қўл урилмаган ош”, “боғбонининг қўли тегмаган гул”, “оҳори тушмаган либос”, “қоғозга ўралган қанддай”, “онаси ўпмаган қиз” деган иборалар бор! Наҳот сен ва у қиз ана шундай унвонларга ярашмайсиз?! Наҳот муқаддас чимилдиқча шаънинг, оҳорингни асраб етказолмайсан?! Бу шоҳ армон-ку, ахир! “Э опажон, ёшлигимда юриб олай, уйланишда худди сиз айтгандай қизга уйланаман”, дерсан балки! Аммо ўзинг-чи, ўзинг! Ўзинг ҳам шу туришингда дарз кетган товоқ ёки бамисоли қўл артиб ташланган

сочиқсан ахир! Чимилдиқ — оппоқ тахт ва ибтидо манзили: покиза вужуд, покиза дилларгагина гўзал ҳаётий дастур тутқазади. Худди Зумрад ва Қиммат эртагидаги каби ҳар ким ўзига ярашиқли улушини олиб чиқади у ердан. Ифлос ҳолатда масжидга кирган одамнинг дуоси ижобат бўлиши гумон бўлгани каби, рўзғорга оҳори тўкилган ҳолда кириб келганларнинг ҳаёти оғир имтиҳонлар ичра кечгувсидир.

Яхши қизлар ўзларига харидор бўлганларнинг ҳатто кўчасидан ўтолмай қоладилар. Уларнинг қариндошларини кўриб қолсалар ҳам қочгани жой қидирадилар. Оғиз солган йигитнинг исмини овоз чиқариб ҳаргиз айтолмайдилар. Келин бўлиб тушганларидан кейин ҳам қайнана бўлгичнинг кўзига қийналиб қарайдилар. Ҳатто қайнана-қайнатанинг олдида оғиз қимирлатиб овқат ея олмайдилар! Ўғлим, энди уларга анови қизни солиштир-чи? Унинг юраги ўйнамай, қўли қалтирамай, нақ уйингга қўнғироқ қилишини қара! Онангнинг овозини эшитибоқ андишадан телефон гўшагини ташлаб юбормаганини қара! Бир марта онангнинг норозилигини эшитгач, яна қўнғироқ қилишга қандай журъат топди? Бундай жасоратни топиш учун унинг бети темирдан ясалиши, ҳаё деганлари ундан илдизи билан суғуриб ташланган бўлиши ва у қиз бу ишни сендан бошқаларга ҳам бир неча ўн марталаб қўнғироқ қилиб юрган бўлиши керак! Болажон, бундай махлуқотга уйланиб бўладими? Таъб тортиб у билан “гаплашиб” бўладими? Мана шундай кирликни ўзингга муносиб кўраётган бўлсанг, сен ўз омадсизлиги сари юраётган бошсиз одамсан, сени Аллоҳдан бошқаси тўғрилай олмайди.

БОЛА КЎЧАДА АЙНИМАЙДИ

Савол:

Оилада ота фарзандларига тарбия бераётганида ёки насиҳат қилаётганида болаларнинг ёнини олиб, халақит берадиган оналарга муносабатингиз қандай?

Жавоб:

Мен савол бераётган одамни дарҳол тасаввур қилдим. Дилим хираланди. Биласизми, ота-онанинг тажрибасизлиги, тарбия беришда уқувсизлиги туфайли ҳам фарзандлар кеч пишишлари, қаторга кеч қўшилишлари мумкин. Лекин минг афсус, одамлар турфа, чунки уларнинг зоти турфа. Пойдевори қанақа бўлса, биносининг сифати ҳам ўшандай бўлади. Бизга ўхшаган тарбиячилар астойдил ният қилиб ўргатаверамиз, Аллоҳ бизни сабабчи қилиб, дилларини очса очди, акс ҳолда, болалар пешаналарининг ёзигидан кўрадилар. Чунки:

*Кучук бирла ҳўтикни қанча қилсанг тарбият,
Ит бўлур, эшшак бўлур, бўлмасдир асло одамий.*
(Алишер Навоий)

Менинг энсамни қотирган, аввало, савол бераётган шу эркакнинг ўзи. У очикдан очик аёлидан кўра ўзини яхши тарбиячи, деб атаяпти. “Болага тарбия бераётганимда” дейиш билан “уни ураётганимда” демоқчи. Яна онага “шундай пайтларда сен овозингни ўчириб тур”, дея ҳурматсизлик кўрсатмоқда. Мана шу тутумнинг ўзида тарбиясизлик мавжуд. Аввало, бола тарбиясига

асосан она масъулдир. Чунки она боласининг нозик, заиф жойларини яхши билади, чунки у ўзидан бино бўлган. Шунинг учун ҳам боласи ўринсиз озор еса, биринчи бўлиб онанинг жони оғрийди. Ҳар қандай она — педагог, она борки, ўз боласининг руҳшуносидир. Ота эса тарбия ишларига жойи келганда, ўшанда ҳам она билан бамаслаҳат аралашиши лозим. Ота, аввало, ўз гап-сўзи, юриш-туриши билан тарбия беради. Бу одамнинг қандайлиги менга қоронгу, аммо аёлига бўлган бир оғиз беписанд гапи унинг маънан камбағаллигини кўрсатиб турибди.

Фарзандлар бизнинг қўлимиздаги резина тўп эмас. Уни хоҳлаган томонга отиб ўйнашга ҳақ-қимиз йўқ! У ҳақ-ҳуқуқли инсон, унинг эгаси — Аллоҳ. Унга гап айтишдан олдин болада ҳам кўнгил борлигини, қўл кўтараётганда эса, унинг биздан жисмонан заифлигини ҳисобга олиб туриш керак. Хотинини ёмон кўриб кетса ҳам, қиморда ютқизса ҳам, пулини ўғирлатиб қўйса ҳам, бирортаси қаттиқ гап қилиб қўйса ҳам, уйга келиб аламини боладан олиш: уни уриш, сўкиш зулмдир! Бу Аллоҳнинг неъматига тажовуздир!

Бир эркакнинг гапини қаранг: “Мен бекорга иккинчи хотинга уйланганим йўқ. Аёлимнинг тутуми ифлос, ошхонага кирсангиз бошингиз айланади. Муомаласи ҳам қўпол. Бу уйда менга яшагани ҳаво етмайди. Аммо ўғлим, қизимдан кўнгил узолмайман, уларни ташлаб кетолмайман. Улар вояга етиб қолишди. Онасига ўхшаб қолмаслиги учун қизимни мажбуран ўтқизиб ҳадисларни, сизнинг ва фалончиларнинг китобларини ўқитираман, ёдлайсан дейман”, — дейди. Нақадар хомлик! Қизи бўйига етиб қолган бўлса, айни

пайтда отаси онасини ҳақоратлаб турган бўлса, устига-устак, бу “доно” ота-онасининг устига хотин олволган бўлса, унинг қулогига насиҳат кирадими? Кўнглига китоб сигадами? Худди шу отанинг ўзидан нафратланиб турган фарзанд унинг айтганини қиладими? Аслида, эр оилада раҳбарликни эплай олмаса, аёл издан чиқади. Йигирма йилдан бери хотинидан озодаликни талаб қилолмаган эркак эркакми? Ўзи хатолар балчиғига кўмилиб турибди, қандай қилиб у тарбиячиликка даъвогарлик қилади?

Шу нарса ҳақиқатки, кўча болани камдан-кам айнитади. Боланинг пойдевори уйда! Уни яхши ёки ёмон қиладиган ота-онанинг нияти, тутган амаллари, бир-бирларига муносабати, томоғидан ўтаётган луқманинг ҳаром-ҳалоллигидир. Қолаверса, ҳаммамиз гинг демай шуни тан олишимиз керакки, фарзандлар босиб ўтган йўлимизга яраша Аллоҳ бизга қайтараётган қайтим: жазо ёки мукофотдирлар.

ЁМОННИНГ ҚИЗИ

Савол:

Онаси ёмон бўлса, қизини келин қилмаслик нотўғри-ку, у яхши бўлса-чи? Унда нима гуноҳ?

Жавоб:

Кимдан тугилишидан қатъи назар, дунёга янги келган инсоннинг ёмони бўлмайди. Тангрининг ишида чалалик ва хато йўқ. Унинг бир исми Мукамаллиқдир. Аммо шайтоннинг борлиги аниқ. Нафснинг борлиги аниқ. Инсоннинг истеъмолчилиги аниқ. Ҳар қандай одамда хоҳиш ва ишқ деган

наrsa бор. Аллоҳ дунёни турфа неъмат билан тўлдирди ва бандасини бу неъматлардан завқ, шавқ оладиган қилиб қўйди. Унинг отини “ором, саодатмандлик” атади. Инсон ейиш, ичиш, ўрганиш ва атрофдан маъни йиғиш ҳисобига тараққий этиб боради. Аммо Аллоҳнинг “меъёр” деган ўлчов шарти бор, инсон борки, унга амал қилиши керак. Агар амал қилмаса, у мувозанатдан чиқади. Бир наrsaга ортиқча берилишни “мувозанатдан чиқиш”, деймиз. Унинг бошқача оти нафсга ружу қўйишдир. Шайтон худди шу ерда сизнинг ёнингизда туриб олади. “Бир наrsaга ортиқча берилиш кишини кўру кар қилади”, деган ҳадис бор. Шайтон сизни манфаатдан, эҳтиросдан бошқасини кўрмайдиган қилиб қўяди. Қарабсизки, гуноҳлар содир эта бошлайсиз. Онасидан покдомон туғилган инсон ҳам шайтонга қўл бергач, ёмонлаша боради. Агар у енгилтак аёлдан туғилган бўлса, айниши янада осон кечади. Яна бир ҳақиқат борки, ота-онанинг гуноҳлари аввал уларнинг болаларини уради: ё бахтларига, ё ақлларига, ё умрларига зиён еткази. Шунинг учун ҳам онаси гап-сўз бўлган қизни келин қилишга ҳадеганда журъат қилавермайдилар.

Хўш энди, енгилтак аёлдан туғилган қизнинг тақдири нима бўлади? Савол бергувчи қаттиқ хафаланиб, “қизи яхши бўлса-чи?” демоқда. Аввало, Аллоҳдан умид: агар ўнглаб қўяман деса, ҳар қандай инсоннинг инсофга келиши ҳеч гап эмас. Аммо биз ҳамиша зийраклик билан туришимиз керакки, генетика, яъни аслият деган наrsa бор. Онанинг томирида нима унса, болага ҳам бехато ўтади. Халқ ичида “Онасини кўриб қизини ол”, “Отаси чатоқ — биттаси чатоқ, онаси чатоқ — ҳаммаси чатоқ”, деган гаплар юради, бу

бежиз эмас. Ўзини тутта билган аёлдан туғилган ўғил қизга нисбатан енгилтак онадан туғилган қизга ўзини енгилтақ жуда қийналади. Ўзининг истак, хоҳишларидан баланд келиш шайтонни енгилтақ деган гап. Бу эса, покланиш сари юришдир. Бунга эса ҳамма ҳам урдалайвермайди.

Онаси чатоқ қиз ҳам онасининг касридан қутулиш, бахтли бўлиши мумкинми? Албатта! Фақат шарти бор:

- Билиб-билмай шу гуноҳни содир этган она фарзандли бўлгандан кейин астойдил тавба қилиш, яъни ҳаром ишларини батамом тўхтатиши керак.

- Нафақат ёмон ишларни тўхтатиши, балки савоб юмушларга тутиниши, одамлардан дуо олишга киришмоғи муҳимдир.

- Боласини билимли ва ҳунарли қилишга рисоладаги ота-оналардан ҳам фаолроқ бел боғламоғи, вақти келганда, боласига ўзининг хатоларини айтиб, тўғри йўлга етакламоғи лозим.

- Ёмон феъл онадан ўтиб, нафақат ўғил-қиз, балки набира, чеваралар қонида ҳам қайта уйғониши бор. Шунинг учун бундай таржимаи ҳолик оилалар, яъни қонида эҳтироси, бир нарсасига ортиқча берилиши кучли одамлар фарзандлар тарбиясини биринчи ўринга қўйишлари, болаларини ҳам, ўзларини ҳам ўнга кўз, ўнга қулоқ билан тинмай назорат қилиб яшашлари лозим.

Шу тарзда зот унсурлари тома-тома бўлса-да, тозаланиб боради. Шу тарзда сиз Яратганга ёқиб борасиз. Чунки отангиз эшломмаган, онангизнинг қўлидан келмаган ишни қилган, авлодингиз елкасидаги лаънатни олиб ташлаган бўласиз. Ва солиқ фарзанд деган унвон оласиз. Ва сизнинг

болангизга ўтадиган ёмон касрингиз бўлмайди, сиздан покиза авлод дунёга кела бошлайди, иншооллоҳ.

ҲОЖИЛАР КИМЛАР?

Имом Ғаззолий уммон ёнида туриб: “Менинг гуноҳларим шу уммон сувидан ҳам зиёдроқ, қазо етса, бу туришда Аллоҳнинг ёнига қандай бораман?” – деб йиғлаган эканлар. Шундоқ одам-а? У кишим ҳақида “Агар ваҳий тушганда Имом Ғаззолий пайғамбар бўлур эди”, деган гаплар юрар экан. У зотнинг илму маърифати ўн асрдан буён зиё аҳлини лол қолдириб, тилларда дoston бўлиб келади. Аммо феълидаги хокисорликни, мунгни, Яратганнинг қошидаги қўрқув ва тўкилиб туришни қаранг! Агар савоб ва гуноҳ борасида у кишига ўзимизни солиштирадиган бўлсак, биз киммиз! Ўзлигимиздан уялишми даражамиз? Ўзингдан уялиш ичингдаги Аллоҳдан уялишдир. Тутумларимизга бир назар солайлик: хўш, ўзимиздан уялишимиз тез-тез содир бўладими? Албатта йўқ! Бу дегани, биз Аллоҳни ҳам тез-тез унутиб турамыз. Фожиамиз шунда. Дунёдаги бошқа ҳеч бир махлуқот инсончалик ўз зарарига ишламайди. Алам қиладигани шуки, ақлу заковат билан фақат инсон таъминланган, аммо у ўзидаги шундай хазинани шайтонга бой бериб қараб ўтиради. Ва гуноҳларга нотавонларча ўзини ўзи етаклайди.

Инсончилик нуқсонларидан бири унинг шукрни ҳар доим ҳам билавермаслиги, қўпол қилиб айтганда, нонкўрлигидир. Диний қадриятларимиз хор қилинган, дин пешволари қатағонга учраган,

унларимиз ичимизга тушиб кетган даврларни нега тез-тез эсламаймиз, очиқ масжидлар, яшнаб турган зиёратгоҳлар ва овоз чиқариб дуолар қилаётганимиз ва намоз, рўза, ҳаж каби йўллар кенг очиб қўйилгани учун нега яйрамаймиз?! Шундай имкониятлар ичида туриб ҳам савоб ўрнига гуноҳлар содир этамиз?!

Масалан, ҳаж маросими ҳақида гаплашайлик. Ҳаж бу ибодатдир. Нима учун ибодат қиламиз ўзи? Истиғфор айтиш учун, яъни Ҳақ таолодан гуноҳларимизни кечиришини сўраб намоз ўқиймиз, ҳажга борамиз. Мақсад фақат шу! Гуноҳ эса Имом Ғаззолий айтганларидай, ҳар биримизда тўлиб-тошиб ётибди! Беш юз йил яшаб, беш юз йил ибодат қилсак ҳам, билиб-билмай қилган хатоларимизни ювиш душвор! Агар ювмасак, бу жуда қўрқинчли: икки дунёимизга ўт кетади! Шу ўринда бандасининг ғофиллигига қойил қоласиз. Айрим нуқталарга эътиборингизни тортмоқчиман: ибодат учун аввало таҳорат шарт, айниқса руҳий таҳорат ўта зарур! Яъни намозу ҳаж, рўза ва эҳсон ишларига киришишдан аввал тилингдаги, дилингдаги, қўлингдаги иллатлардан мосуво бўлмоқ керак. Яъни, ёлгондан, ҳаромдан, кибрдан, бировларга зарар келтиришдан тийилиш шарт! Ахир худди шундай гуноҳларимизни кечиришини сўраб ибодатга қўл уриб турибмизда! Киши ибодатда Яратган билан руҳан юзма-юз туради. Кир одам унга рўбарў келолмайди. Жойнамозда турса-да, ораси тўсиқ бўлади. Нима деб ўйлайсиз, ибодатда турганларнинг ҳаммаси ҳам покдомонми?

Бир куни етти марта ҳаж қилган аёл билан таништиришди. Етмиш ёшлар атрофидаги бу хоним шундай кибр билан турардики, бамисоли

етти фронтда жанг қилиб, ҳамма душманни битта ўзи енгиб келгандай! “Худо мени бундай бахтга бежиз эга қилгани йўқ,” – дея сўз бошлади у ва ибратли ишларини санаб кетди. Уни қаерда, кимлар қандай кутиб олаётганлари, нима деб мақтаётганлари ҳақида сурур билан гапирарди...

Унга ачиндим, афсусдан юрагим ачишиб кетди: бу аёлнинг юраги қулф, кўксида худоси бор одам бундай демайди, етти марта муқаддас сафарга бориб ҳам ҳаммомдан нопок чиққандай бўлиб турибди. Атрофга синчиклаб қарасангиз, бундайлар биттагина эмас!

Яна бир андиша: ҳажга отланганларнинг барида ҳам “истигфор айтгани Аллоҳнинг уйига кет-япман, аммо у гуноҳларимни кечирармикин, кечирмасмикин, кечирмаса нима қиламан?” деган қўрқув борми? Аллоҳдан қўрқиш деганда мен фақат унинг жазоларини ўйлашни эмас, бутун борлигим билан Унинг борлигини ҳис қилишни, Унга қойил қолишни ва Унинг мўъжизаларини кутиб, имтиҳонларидан ўта олишни орзулашни тушунаман.

Яна айтинг-чи, кетаётганларнинг бари сарфу харажатга ҳалол маблағни ишлатяптиларми? Бировнинг ҳақи, пора, ўғрилиқ моллари аралашмаганми? Нафсиламрини айтганда, агар ҳаром аралашган бўлса, ибодатлари қабул бўлмаслигини биладилар ҳам, бу ҳолда у ёққа боришга қандай журъат топяптилар? Ўзларини нима деб, қайси ҳужжатни пеш қилиб овутяптилар?

Бир ёши улуг эркак интервью беряпти: “Мен ҳожи бўлиб келганимдан бахтиёр турибман”, – дейди у. Ҳаж бу курорт ёки кўнгилочар томошами? Муқаддас сафардан қайтган бу одам “Мен-ку ҳожиларнинг қаторида турибман, аммо

номим “ҳожи” бўлса-ю, гуноҳларим аввалгидай қолган бўлса-чи?” деб ўйлаб ҳам қўймапти-я?

Бир одам менга китобимга дастхат ёздиряпти ва тинмай исмига “ҳожи” деган сўзни қўшиб қўйишимни тайинлаяпти. Бу сўзни у унвон деб тушунаптими? Унвон ҳисобланган тақдирда ҳам, “мени “ҳожи” деб чақиринг”, дейишнинг ўзида у маънан тубан кетиб турибди-ку! У ҳаж қилиб, навбатдаги илоҳий имтиҳондан ўтди, холос, олган баҳоси ҳозирча номаълум, ҳали имтиҳон варақасини кўрганича йўқ.

Қирққа борган-бормаган, диний илми бор йигит шу муқаддас сафарга борадиган бўлибди. У чандон тайёрланибди. Яъни: бўрдоқи қўй олиб қўйибди. Қазноғини мою донга тўлдирибди. Аёлининг айтишича, сафардан олдин ҳар бозорга борганда фалон сўмлик (у миллионларнинг отини айтарди) совғасалом ғамлабди. Шу ерда тўхтаимиз! Эҳсонни-ку тушундим: Яратганга истигфор айтиб, ўлмай, омон қайтгани учун элга дастурхон солар. Аммо ҳалиги йиққан совғаларини “Ҳаждан олиб келдим, табаррук”, деб тарқатадими? Ахир бу риё-ку?! Уни зиёрат қилгани келганлар ҳам бу матоҳлар нақ Андижоннинг ёки Наманганнинг бозоридан олинганини била туриб, кўзларига суртиб қабул қиладиларми?! Улар кимни алдашяпти ахир?! Дарвоқе, “ҳожи”ларни зиёрат қилувчилар ҳақида: тўйда-ку, қанча одам айтганингни биласан, сарфингни ўшанга қараб қиласан. Аммо ҳожиларнинг “зиёрати”га келадиганларнинг саноғи йўқ. Иккита-учта тўйнинг одами келади десам, ишонаверинг! Уларнинг ҳар бирига нимадир бериш керак, олдига дастурхон тузаш керак. Бу меҳмонларнинг келиш соати ҳам белгиланмаган,

бостириб келаверадилар. Қани айтинг-чи, қайси китобда “ҳаждан қайтган одамга кўшкнамо жойлар тайёрлансин, оқ кўрпа-ю оқ болишлар ичида, маликалар каби оппоқ чимилдиқларда ўтириб меҳмон кутсин”, деб қўйибди?! Одамлар ҳажга боришдан кўра қайтиб келгач, кўпроқ пул сарфлаётганларига бефарқ қараб бўладими? Маҳалла раҳбарлари, диний мутасаддилар нега индамайдилар?! Бу энг табаррук ибодатни омилик билан нега бидъат ўйинига айлантирмоқдалар?

Айрим жойларда сафардан қайтган одам машинадан маҳалланинг бошида тушаркан. Маҳалла-кўй, қавму қариндоши васваса-ю асаса билан унинг пойига йиглаб юриб, турли-туман матолардан поёндоз соларкан, “ҳожилар” бўлиб қайтган киши босиб ўтгач, ҳар ким ўз латтасини йиғиштириб, сандиғига солиб қўяр экан, эмишки, бу табаррук поёндоз сандиқда унинг ҳам “ҳожилар” бўлишини тилаб ётар эмиш! “Ҳожилар” эса бу томошада “табарруклик” ролини ўйнаб беришар экан. Бу узундан узун поёндозлардан виқор билан ўтаётганларнинг ичида диний тушунчалари борлар ҳам учрайди. Ҳеч бўлмаса, ўшалар Худодан қўрқмайдиларми? “Мен сафарга Аллоҳга ишим тушиб, ошиб-тошиб кетган гуноҳларим учун истиғфор айтиб, қўлчиликни бўйнимга олиб бориб келяпман, ибодатим қабул бўлдики ё йўқ, мен қанақасига табаррук бўлай?” демайдими ахир?!

Ҳаж ибодатдир. Ибодатга поклик билан киришадилар. Шайтоний ҳою ҳавасларни унга ара-лаштириш гуноҳи азим! Икки дунёмизни пайҳон қилмайлик, бир-биримизни тийиб, Аллоҳнинг га-забидан бирга сақланайлик, азизим.

МЕНИНГ МУҲТАРАМА МОМОМ

Бугун момом қазо қилдилар. Хабардан юрагим совқотиб кетди. Бир нарса “жиқ” этди-ю бағримнинг ичи оғриди. “Кетди! Кетди? К-е-е-тди-и-и!” деган акс-садодан бармоқларимнинг учигача зинғиллади... Отамнинг қирқ ёшини, онамнинг мен кўролмаган гуркираган йигирма бешини кўрган охирги гувоҳойим, ёдгоройим кетди. Энди “Онам ёшлигида қандай эди?” деб сўрайдиган одамим қолмади! Онамнинг ҳиди келадиған охирги юпанчим, онамнинг ёшдоши, супрадоши, ўсмадошидан айрилдим! Хуржунига сулолам ҳақидаги хотира ганжларини юклаб, нафақат ота-онам, балки менгача келиб-кетган марҳум акаларим, дийдорларига тўйиб улгурмаганим — катта онам, амаки, амма, момоларимнинг суратларини қорачиқларига жойлаб, ота авлодим ҳақидаги мен эшитган-эшитмаган бари гўзал эртакларни ўзи билан йиғиштириб Муҳтарам моможоним охирги аробада йўлга тушди. Дадамлар уч қиз, уч ўғил эдилар. Улардан қолган оға-инилик мамлакатининг охирги устунни шу момом эди. Юракларим увишиб пичирлайман: бу тирик хотиралар юкланган охирги ароба! Биз, қолганлар, уларнинг этакларидан тўкилган юқи-елларимиз, холос! Катта карвон кетиб бўлди. Алвидолар бўлсин энди...

Бизда амакининг аёлини “момо” дейдилар. У киши келин бўлиб келганида мен ўн олти кунлик чақалоқ эканман. Демак, бизнинг сулолага “Муҳтарамхон” исмли иқлим қўшилганига олтмиш саккиз йил бўлибди. Яна икки одим қўйганларида тўқсонга етар эдилар. Онамлар уч овсин бўлишган. Момом кенжаси бўлган экан. Онамнинг

айтишича, энг ибратли, энг ройиш, тилга тушган келин момом бўлган экан. Онам табиатан очиқ, ҳазилкаш, дали-гули феълли эканлар. “Муҳтарамхон келгач, ўзимдан уяладиган бўлиб қолганман. Катта овсиним ҳам бу келинчакни ҳайрат билан кузатарди. Қанча уринсак ҳам, ундай мулойим ва саранжом бўлолмасдик. Сабру қаноатда у бамисоли фил эди, кечиримлилигини айтмайсизми?” – дердилар онам.

Муҳаммаджон амаким навоийшунос олим эдилар ва яна умр бўйи давлат ишларида хизмат қилиб ўтдилар. Дадамнинг оналари Хадича энам ўз даврининг йирик дин пешвоси Иброҳим халифанинг қизи бўлган ва шариат илмини мукамал ўзлаштирган эканлар. Дадамнинг тоғалари Муҳаммад Сиддиқ Мавжий туркий ва форсийда бирдай ижод қилган етук сўфий шоир ва ислом фалсафаси бобида олим эдилар. У киши давр тақозоси билан Қашқарда умргузаронлик қилган. Амакимда ўша авлоднинг фазлу фасоҳатидан бор эди: яхшигина шеърлар ёзар, Навоий ва Бобур ижоди билан жуда қизиқардилар. Кенжа фарзанд бўлгани ва эрта отасиз қолгани учун бўлса керак, амаким эркин, мустақил фикрли, шу билан бирга, анчагина инжиқ эди. Ташқаридан қарасангиз, давраларнинг гули, аския, юморга устаси фаранг ва яхшигина нотиқ бўлган. Аммо болаларига-ю момомга чеҳрасини ҳадеганда очавермас эди. Сўровлари, топшириқларида ҳам зарда сезилиб турар, кези келганда оиласидагиларни тақдирлагиси келиб турса-да, журъат қилмас, ўзига эп билмасди. Аммо уни оиласига нисбатан меҳрсиз, деб ҳам бўлмасди. У аҳли аёлига берилиб кетишдан андиша қиладиган, атрофидагиларидан қаттиқ уяладиган ҳақиқий ўзбаки одам эди. Унинг бу

феълини биринчи бўлиб тушуниб олган ҳам, унинг бу феълига кўниб ўтган ҳам момом бўлди. Энди ўйлаб қарасам, момом жуфтига жуда муҳаббатли экан. Амаким олтмиш беш ёшида қазо қилди. Ўшанда момом эллик бешларга бориб қолган эди. Лекин шу ёшида ҳам амакимнинг қошида янги тушган келиндай безовта ва зийрак турар, ҳамиша таъзимда ва тавозеъда эди. Жуфтига ахборот бераётганда ҳам ҳаяжондан юзларига қизил югуриб, кўзларида ҳадик ва масъулият билан сўзлашларига кўзим тушган.

Момомни ҳеч қачон дарвоза олдида кўрмаганмиз. Бу аёл уйдан ташқарига чиқмай, дўкон кезмай, бозорни танимай ўтиб кетди. Йўриқларга борса ҳам энг тез кетадигани, ҳеч ётиб қолмайдигани у эди. Йўрғақдаги болани она қандай авайласа, момом амакимнинг шундай эҳтиётини қилар эди. Уларнинг бош қизи Кароматхон ҳикоя қилади: “Бир куни келсам, онам дадамнинг оёқларини тоғорага солиб ювяпти. Ювганда ҳам ихлос билан, ҳар бир бармоғини меҳр билан ишқалаб ювяпти. Беихтиёр қотиб кузатяпман. У дадамнинг оёқларини қайта-қайта чайқаб, ўз тиззасига қўйиб туриб, қордай оппоқ сочиқ билан авайлаб артиб ҳам қўйди. Дадам эса ёш боладай яйраб ўтирар эди”.

Момом рўзгорнинг ҳамма камини айтаверсам кайфияти бузилади деб, тежамкорликни, эплаб-сеплашни олий мақомда олиб борар экан. Амаким бир пайтлар бир туманда ижроқўм раиси бўлиб ишларкан, момом эса амалдорнинг хотиниман демай, рўзгорга ёрдам деб, чопон тикиб, бозорга чиқараркан. Болаларнинг майда-чуйда кам-кўстини ўзи қопларкан. Амаким ҳаётлигида момомни оёғи олти, қўли етти ҳолатда кўрардик.

Ҳамиша қўлида капкир, чўмич, игна-ип. Оғзида эса: “Акангиз бундай вазифа бериб кетган, акангиз уни яхши кўради, акангиз буни ёмон кўради”, деган гаплар бўларди. Яна у гапларни юзи тўла табассум, эъзоз билан айтарди. Момом етти фарзандни тарозининг бир палласига, жуфтини эса, иккинчи палласига қўйиб тарбият қилди. У минг розилик билан эрка эрнинг ва етти болали рўзгорнинг жами оғирликларини ўз устухонлари устига қўйиб кўтариб ўтди. Мен момом мисолида бир мўъжизага йўлиқдим. Рўзгор деган хилқатнинг, эру аёллик муҳаббатининг қудратига қойил қолдим: амаким тириклигида илигидан ўт чиқиб юрган момом амаким қазо қилиши билан қарс этиб синди! Ишонаверинг, назаримда, момомнинг ичида таранг тортилиб, уни тикка қилиб турган бақувват бир тиргак узилди. Момом тикка бўлолмай қолди. Кўзи ҳам, қулоғи ҳам хиралашди. Уни амаким тиккалаб турган экан. Йўқ, йўқ, тўғрироғи, момомни суйган жуфтига қилаётган хизмати ушлаб турган экан. Хизмати тугади-ю, кузги дарахтдай моможоним дув тўкилди-қўйди...

Симобдай эриб, момомнинг етти боласининг даврасида ўтирибман. Уларни бир-бир кузатаман: еттовида амакимнинг, момомнинг истарасини, суякларимгача етаётган тафтини ҳис этаман. Шокиржон исмли ўғли: “Турсуной опа, юрагимдан чиқариб айтаман, опаларимга минг раҳмат. Онамни жуда парваришлашди, тинмай келиб туришди, мен бундай опаларим билан фахрланаман”, – дейди. Момом эса шу боласининг уйидан чиқди, эру аёл онани бешиқдаги болага қарагандай парвариш қилишди. Одилжон деган ўғли: “Куёвларни айтмайсизми, бири қўйиб, бири

келади, булар куёв эмас асил ўғил бўлишди”, – дейди. “Онамнинг тўрт ўғли онам учун тоза ҳаво эди, уларни кўрса, ҳар сафар дадилланиб қоларди, яхшиям уларнинг борлиги”, – дея лутф қилишади момоннинг Саодатхон ва Саломатхон деган қизлари. “Дадамнинг, – дейди Тоҳиржон ўғли, – бирор марта ҳам онамга ҳақоратли гап айтганини, бирор марта қўл кўтарганини кўрмаганман. Дадам бизга қош чимириб туриб ҳам севиш мумкинлигини, тилни ишлатмай ҳам аҳли аёлинг ҳурматини жойига қўйиш мумкинлигини ўргатиб кетди”. Мен эса бу жигарларимнинг бир-бирига айтаётган бу хуш сўзларида моможонимнинг катта тарбиясини, уларга мерос қолдирган муроса илмини, кўнгил олиш санъатини кўриб турардим.

Амаким қазо қилганига йигирма беш йил бўлди. Шунинг учун қабрини очиб, момонни унинг ёнига қўйибдилар. Фарзандлари шуни хоҳлашибди.

“Онам отамнинг олдига кира солиб, биринчи мендан шикоят бошлаган бўлса керак, – дейди момоннинг катта ўғли Баҳодиржон кўзлари ёшланиб, – чунки мана бу оёқ дардисар оғриб, ҳузурига югуриб-югуриб келолмадим...”

Менинг эса хаёлим қабрда ва бир нарсага юрак-юрагим билан ишониб турибман: моможоним қувват манбасини топди ва у аллақачон тик туриб, жуфти ҳалолига таъзимда турган бўлса керак.

ЭНГ ҚИММАТ МЕРОС

Савол:

Оға-иничилик муносабатлари ҳақида гапирсангиз. (Мактуб эгаси сўзининг давомида ўз жигар-

ларига ўта муҳаббатли бўлгани, аммо улардан кам эътибор кўргани ҳақида ички бир оғриқ билан ёзади.)

Жавоб:

Бу кўпчиликнинг юрагидаги гап. Аввало, фарзандларга умр тилаш билан бирга, уларнинг бир-бирларига оқибатли бўлишларини ҳам Аллоҳдан астойдил сўраш керак экан. Чунки жигардан бировга шикоят қилиб бўлмаса, буюртма билан улардан ўзингизга муҳаббат, меҳр сўраб бўлмаса, етти ёт бегоналар сизга мурувватли бўлса-ю, жигарларингиз сизга бефарқ бўлсалар, бундан оғриқлироқ нарса йўқ!

“Бир қориндан тушган”, “бир кўрпада катта бўлган”, “битта нонни бўлиб еган” деган гапларимиз бор. Ота-она даврида ўғил-қизларнинг бир-бирларига ёпишиб-қапишиб яшашлари, ўғил болаларнинг опа-сингилларини тиш-тирноқлари билан ҳимоя қилишлари, уларга ғўралар илиниб липпаларига қистириб олиб келишлари, опаларнинг оғзидагиларини узиб укаларига едиришлари, опаларини бир ҳафта кўрмаган укаларнинг ичикиб, ҳатто касал бўлиб қолишлари қайси оилада бўлмабди дейсиз! Улғайган иниларига минг машаққатлар билан ҳовли қилиб берган акалар, укаю сингилларини уйлаб, узатиб, сеп-сидирғасигача расталаб, илмли, ҳунарли қилган эгачилар борлигини биламиз. Оға-иниларидан ҳомийлик кўрган ёки кўраётган инсонлар эшитиб қўйсинлар: бола-чақаси борки, одамнинг ҳеч қачон ортиқча пули бўлмайди, рўзғор деган хуржун ҳеч қачон тўлмаган, тўлмайди ҳам! Шундай вазият ичида туриб сизга ортинибдими,

у — бебаҳо, у — қаҳрамон! Унинг устига, оғанилар бир-бирига моддий ёрдам бериши шарт, деган жойи йўқ! Жигарига ёрдам қилмаганларни судга ҳам бермайдилар. Худо сизга улардан буюртириб қўйибдими, қадрига етмоқ ва уларни авайламоқ шарт!

Мурувват қабул қилувчиларни эса кўпинча хотиржам кўрдим. Ёқимли шабададан қандай ҳузурлансалар, қувват дори қабул қилганларидан кейин қандай дадиллансалар, ака-укаларининг инъомларидан кейин ҳам худди шундай бўлиши керакдай, индамай яшаб кетаверадилар. Шу ўринда ўзим ўзимга танбеҳ бераман: Аллоҳданки чексиз мукофотларни олиб туриб шукур, раҳмат айтишни билмаган банда бандасига раҳмат айтармиди?! Бу ҳам етмагандай, “Эй Яратган, мени ҳам қодир қилу жигаримнинг менга қилганларини чиройли қилиб қайтарай!” деган нияти ҳам йўқ. Аксинча, айримларининг ичида “жигар бўлгандан кейин қилади-да!” деган иддаоси ҳам бор. Бу энди иймонсизлик белгиларидир. Уларга “хўш, кўйлакнинг яхшисини аёлингга кийдирдинг, овқатнинг яхшисини болангга едирдинг, ўтकिनчи одамларга зиёфатлар бериб, ювуқли, ювуқсиз танишларингга ҳадялар улашиб юрибсан, аммо ўзи авжи ейдиган пайтида емай сенга едириб, авжи киядиган пайтида киймай сенга кийдириб, сени қаторга қўшаман деб, дастингдан йигирма йил кечикиб оёққа турган жигарингга нима мурувват қилдинг?” дейдиган одам йўқ! “Ўша одамларинг ўтиб боряпти, улғайиб боряпти, ўлганда айюҳаннос тортишинг бефойда, юраги уриб турганида яйратиб улгур”, дейдиган виждон йўқ унда!

Қиморга берилиб ё ароққа ёпишиб олиб, ё шудсизлик, ишёқмаслик туфайли бири икки бўлмай, жигарининг этагига ёпишиб олган, “менга ёрдам қилмаяпти” деб акасини ё укасини етти қозига рўпара қиладиган, қўйиб берсангиз, бойиб кетган қондошининг мол-мулкани ўртасидан бўлиб олгиси келиб турган юзсизларга нима дейсиз? Туғишганларига бахиллик қилиб юз кўрмас бўлиб кетган, бир-бирининг пахта-пилтасини чувишга тайёр турганларни бугунча ер кўтариб турибди, аммо улар эртанги қисматларидан қўрқишлари керак!

Аёллари ёмонласа, оға-ини, эгачи-сингилларидан воз кечиб юборадиган, аёлидан қўрқиб, уларни йўқлаб боришга, бирор нарса ҳадя қилишга журъат қилолмайдиган эркакларни ким деб аташ мумкин?! Уларнинг ишлари тушсагина жигарларини қидиришлари, опа-укани соғиниш деган нарсани унутиб юборганлари юрагингизни оғритмайдими?

Азиз ўқувчим, оға-иниларнинг балки бир-бирида ҳақи йўқдир. Аммо бир ҳақиқат мавжуд: оналар ўз вужудларини тақсимлаб бола ясайдилар. Демак, ҳар биттамизда онамизнинг бир парчаси бор. Биз жигаримизни соғинганимизда, уларнинг вужудидаги онамиз бизни чорласа керак. Эсланг, ҳар сафар оға-инимизга яқинлашганимизда ота-онамизнинг ҳидини туямиз. Жисми жонимиздани мадир эрийди, юрагимизнинг ўртаси юмшагандай бўлади. Демак, биз жигаримизни эмас, унинг вужудидаги онамизни топамиз, жигаримизнинг жисмидаги онамизнинг розилигини олгани борамиз. Ташрифимиздан жигаримиз эмас, аввало руҳлар шодланиб бизни қучса керакки, биз ажабтовур яйраб, енгиллаб кетсак керак.

Йўлда қўшилган келинлар, куёвлар эшитиб қўйсинлар! Ота-онамиздан қолган энг қиммат мерос — бир қориндан тушганларимиз! Агар рўзгорингизнинг қарғишга учрамаслигини хоҳласангиз, жуфтингизни жигарларидан узоқлаш-тирманг! Ораларига совуқлик солманг! Аксинча, вазиятни ямаб, андавалаб юриб, йўқ муносабатларни бор қилинг!

Айниқса, умр йўлдошингизнинг узоқ яшашини истасангиз, жигарлари томон итаринг, у улардан онасини топади, отасига яқин боради. Ота-она руҳи эса мадаккор, розилиги муолажадир.

ТУРМУШ ФАҚАТ ЖУФТИНГДАН ИБОРАТ ЭМАС!

Савол:

Яқинда турмушга чиқдим. Турмуш ўртоғим билан муносабатим яхши. Аммо бу хонадонга ҳеч кўника олмаяпман, нима қилай?

Жавоб:

Сен турмушга тайёр бўлмай туриб, оила қургансан. Бу жараён сен ўйлагандай роҳат-фароғатли эмас. “Турмушга чиқдим” дегани бировларнинг ҳаётига кириб бордим, дегани. Ҳар бир оиланинг ўз рўзгор юритиш машинаси бор. Сенинг келишинг бир маромда ишлаб турган машинанинг ҳаракатига халақит берган, албатта. Яъни, билиб-билмай қай бир мурватини эзиб қўйишинг бор, кимнингдир йўлига тўғаноқ бўлиб қолишинг мумкин, бу умумий машинанинг мўътадил ишлаши учун қачон қанча ёғ қўйишларни билмайсан ва

ҳоказо. Улар баҳорий кайфиятни севсалар, сен кузги гапларни айтиб қўясан... Бу дегани, битта ўзинг бутун оиланинг гашига тегяпсан дегани. Ҳаёт қондаси бўйича, озчилик кўпчиликка итоат этиши шарт. Кейинчалик ақли, шижоати билан уларга таъсир қилиши, бурилишлар ясаши мумкин. Аммо илдиз отиб олгунча сабр билан уларнинг ичига кириб олиши керак. Ичига кириб олиш учун эса, албатта уларга ёқиб олиш керак. Қоматинг тўлишгани-ю, дипломли бўлганинг, беш-олти хил таом тайёрлашни билиб олганинг ҳали турмушга тайёрсан дегани эмас. Эр учун ҳам, аёл учун ҳам энг муҳими, МУРОСА илми! “Турмуш ўртоғим билан муносабатимиз яхши”, деганинг жуда малолли гап. Қўпол қилиб айтганда, “ўғли яхши, аммо қолганлар ёмон” демоқдасан. Ундан ҳам баттари: “қанийди, улар халақит бермаса-ю, алоҳида яшасак”, дегинг келиб турибди! Билиб қўй: иймони бор келин бундай демайди, бу сенинг эмас, ичингдаги иблиснинг гапи. Агар ҳозирги дақиқадан бошлаб, уйингдагиларга ёқишга ҳаракат бошламасанг, ҳаётинг издан чиқади, яъни Аллоҳ ҳар қадамда сени жазолай бошлайди: ҳали ўзинг касал бўласан, ҳали жуфтингнинг иши орқага кетади, ҳали фарзанд бобида муаммо туғилади, ҳали боланг касалванд ёки куйдирмажон бўлади ва ҳоказо...

Қай кўйга тушсанг туш, қўлингни меҳнатдан олиб қочма, тилингни эса яхши гапдан. Подшонинг қизи бўлсанг ҳам, эгил, атрофингдагиларнинг ризолигини ол. Жуфтинг сени, сен жуфтингни мажнун бўлиб севсаларинг-у, келин сифатида оилангдагиларга ёқолмасанг, эсингда қолсин: бу турмушдан сенга роҳат буюрмайди. Кўп ўтмай, эрингнинг яхшилиги ҳам татимай қолади.

ҲАЁТ — ШИРИН, ЁШЛИК — ҒАНИМАТ!

Савол:

Атрофим тўла одам, аммо ҳадеганда йиғлагим келаверади. Руҳшуносга ҳам мурожаат этдим, фойдаси бўлмади.

Жавоб:

Сенинг аҳволотинг бундан ҳам ёмон бўлиши мумкин. Чунки энг ширин нарса нима? Умр. Энг ғанимат нарса нима? Ёшлик. Сен эса, уни кўз ёшига белаб, исроф қиляпсан. Бунинг учун эса, жазо бордир. Билиб қўй, кўз кўриш учун берилган, тил сўзламоқ учун. Сенга Аллоҳ фикрлаш, таҳлил қилиш, керакни нокерақдан ажратиш, бахтга йўл қидириш каби юмушларни бажариш учун олтинга тенг бош бериб қўйибди. Нега уни ишлатмаяпсан? Нега?! Руҳшунос касалсиз демабдими, демак, сен соғсан! Руҳан соғ бўлсанг, қарсиллаган ёшингда, илигинг тўла қувватинг туриб, атрофинг тўла сени суяйдиган одамларнинг ичида ўзингни нега йиғлатиб ўтирибсан? Сен ақлингни ва у билан яратишинг мумкин бўлган қанча имкониятларни исроф қиляпсан, бунинг учун ҳали албатта жавоб оласан!

Сен кабиларни иродасиз, мустақил фикри йўқ, арзимаган зарбага қулайверадиган, ўзини ўзи бошқара олмайдиган, ўзида нима бору нима йўқлигини билмайдиган ношукур, дейдилар. Билиб турибман: балки оилавий шароитинг мақтанадиган эмасдир, балки ўзинг унча чиройли эмасдирсан, ё кимнидир яхши кўрдинг, унинг эса сенда кўнгли йўқдир, ё унга етишмоқ учун йўллар тўсиқдир, ё

бирор касалга чалингандирсан, ёки бўлмаса, ўқий олмай қолгандирсан, ёки турмушинг бўлмагандир. Хўш, шундай бўлган тақдирда ҳам НИМА БЎЛИБ-ДИ?! Шу билан дунё тугаяптими? Энди очиқ гўр қазиб, кириб олиш керакми? Атрофдагиларнинг бари муаммосизми? Сендан бошқа ҳеч кимнинг гами йўқми? Ёки кулиб юрганки одам ҳаммаси бахтлими?

Ҳаёт — бу ҳар қадамингда тўсиқ дегани! У томонидан, бу томонидан калла солиб кўраверасан, тадбир тузаверасан, бўлмаса, янгитдан яна режа ишлайсан, бошингни қаттиқ ишлатасан, токи ишламаган нуқтаси қолмасин. Яхшилардан маслаҳат оласан, атрофни таҳлил билан кузатасан: ким қайси йўлдан бориб, нимага эришди? Ақлли йўл тутганига эргашасан. Ҳар сафар бир нарсага эришганингда бўйинг бир газ ўсади. Бир ишни қийналиб бўлса-да, удалаш кишини ўзини ўзига ишонтиради, қанот чиқаргандай бўласан.

Аввало, ҳамма иш Аллоҳдан. Бошингга нима тушган бўлса, хосиятли: ё имтиҳондан ўтяпсан, яъники, ўзингни яхши тутсанг, сенга мукофот бермоқчи, ё ҳозирги кўргиликларинг билан аллақайси гуноҳларинг ювиляпти.

Қолаверса, бир ўйлаб кўр, аҳволотинг бундан ҳам оғирроқ бўлиши мумкинмиди? Тўғрироғи, атрофга боқ-чи, сендан баттар кун кўраётганлар ҳам борми? Албатта-да! Хўш, нега шукур қилмайсан? Аллоҳ менга ўхшаб ривоят ўқиб ўтирмайди, кўзингни оч: у сенга берган имкониятларини битта-битталаб қайтариб олишга тушмасин яна!

Болажон, ёдингда бўлсин, ўзи қуёшли, ҳаракатли оламда яшаб туриб, тани, жони ҳаракатга яраб туриб, аммо тинмай ҳасрат қиладиган, “уф” тортадиган,

кўзидан ёш оқаверадиған, ўзини атрофга ғариб кўрсатаверадиған одамнинг ҳеч қачон косаси оқармайди! Чунки уни исроф бўлған ақлининг уволи тутати! Пайғамбаримиз ҳадисларида келтиришича, Ҳақ таоло “бошига нима келса, мендан кўрган ва ҳар қандай ҳолатдан чиройли амаллар билан чиқиб кета олған бандамни яхши кўраман, яъни ниятига етказаман”, деган экан. Ақлингни уйғотиб, чиройли амаллар ижро қил.

ОРИЯТ — МЕҲМОҢДАН УЛУҒ!

Савол:

Биз вилоятдан пойтахтга келиб яшаймиз. Меҳмон жуда кўп келади. Эркак меҳмонларнинг 10-15 кунлаб турадиғани ҳам бор. Кундузи ҳаммамиз ишда бўламиз. Уйда эса ёш келинимизнинг ўзи қолади. Миллий удумларимиз бўйича бу жуда ўнғайсиз ҳолат. Биз ўзимизни қандай тутайлик?

Жавоб:

Хатингизни ўқиб, хунобим ошди. Эркаклардаги иймон суслигини ҳеч кечириб бўлмайди, деб ўйлайман. Ҳадеб аёлларга писанда қилавермайлик, аслида эркакларимиздан ҳаё анча қочди. Уйлари-дан аёллари, сингиллари, қизлари ҳамма ёғи очиқ, баданларига ёпишган, айрим ориятли европаликлар ҳам киймайдиган кийимларда чиқиб кетса, томошабин бўлиб турадиган ота, ака, эрлар йўқми? Зиёфатларда эркаклар қаторида ўз аёлига ўзи ароқ қуйиб берадиганлар-чи? “Сен яхши бозор қиласан” шиори остида ўзи уйда қолиб, хотини бозор қиладиган эркаклар сон мингта! Бозорларни аёл босиб кетган!

Таомилимизга кўра, дарвоза тақилласа, албатта эркак очиши керак. Бировникига борган эркак албатта ўша уйнинг эркагининг отини айтиб чақириши керак. Ёши катта эркаги бўлмаса, мактабга энди борган бўлса-да, шу хонадоннинг ўгил боласининг отини атаб чақирмоқ одобдан. Шарқ ўз аёлини тилининг тагидаги гавҳари, енг ичига яширган кабутари, орият пардасига ўраган энг қимматбаҳо бойлиги тарзида авайлаган. Бу рашк, қизганиш маъносида эмас, унинг танижонини ёмон кўзлардан, ёмон сўзлардан асраш мақсадида шундай эъзозлаган.

Абдухалил ака деган ҳофиз акамиз бўлар эди, (Аллоҳ уни раҳматига олган бўлсин), бу одамнинг оиласи ва ўзи билан қуюқ борди-келдимиз бўларди. Овози беназир эди, раҳматли Фаттоҳхон Мамадалиев унга устозлик қилардилар. Абдухалил ака ўзи ва яқин дўстлари билан бизникига келиб туришарди, шеърхонлик қилардик, янги қўшиқлар тинглардик. Хуллас, жуда яқин ва самимий дўстлар эдик. Шу инсоннинг бир жиҳатига қойил қолардим. Агар у киши келганда (дарвоқе, ҳар доим “Турдиали!” деб чақириб келардилар) турмуш ўртоғим уйда йўқ бўлса, ҳаргиз кирмасдилар. Тугунчакларини бериб, “Турдиали борида бошқа келаман” деб, кўчадан нари кетардилар. Бу энди билсам, олийжаноблик эмас, балки миллий ғурур, миллий орият экан, бизнинг миллий феълимиз шуни тақозо этар экан.

Ҳурматли ўқувчим, сизнинг оилангизда ҳам шундай қоида бўлиши шарт. Агар уйингизда эркак зоти бўлмаса, эркак меҳмон нафақат тунагани, балки бирпас ўтиргани ҳам тортиниб туриши керак экан. Айниқса, кўп қаватли уйларда эркак меҳмон тунаб қолгудай бўлса, бу хонадоннинг

аёллари албатта бирор жойга кетиб туриши керак бўлади. Бу эса мезбонларга жабр! Бунга меҳмоннинг фаросати етавермаса, унинг юзига тортинмай “шароитни кўриб турибсиз, бу ёғи ўзбекчилик, сиздан ноилож кечирим сўрайман, уйда келин-кертаклар бор, сизни тунаб қолгани таклиф қилолмаймиз, меҳмондорчиликдан сўнг атрофдаги меҳмонхоналарни кўрсатиб қўямиз”, деяверасиз. Аллоҳ розилиги учун шундай дейсиз. Унинг оти эркак, бирор толнинг тагида ухлаб қолса ҳам айб бўлмайди. Қолаверса, уйингизда ёлғиз келинингиз қолишини била туриб ҳам, ҳафталаб ётиб олаётган бўлса, у косов олиб ҳайдаса бўлаверадиган калтафаҳм меҳмон экан! Иймони сустнинг кўнглини оламан деб сиз ҳам диндан чиқиб кетмайсиз-ку ахир!

КИБР КИМДА БЎЛАДИ?

Савол:

Кибрни йўқ қилиш учун нима қилиш керак?

Жавоб:

Ўзингизда кибрга нисбатан нафрат туйғуси пайдо бўлмагунча ундан қутулолмайсиз. Азизим, кибрдан ҳеч ким барака топган эмас. Ўйибор беринг, шундай феълли одам борки, муродига етган эмас. Оддий адашган одам тошга қоқилиб йиқилади, йиқилганини ёнидаги одам кўради, холос, аммо кибр ўз эгасини қоянинг энг тепасига олиб чиқиб туриб, ўша ердан ташлайди. Кибрли одам шиширилган пуфакка ҳам ўхшайди: ҳамманинг диққатини тортиб осмонга кўтарилганда ёрилиб битади!

Ҳақиқий истеъдодли, илмли, яратувчи, ота-бобоси кўрган-кечирган одамларда кибр бўлмайди. Оловда микроб бўлмаганидай, Аллоҳ берган истеъдод, илм уларнинг вужудларига тўлиб, жами ҳужайраларини поклаб қўяди. Улар соф бўладилар, доимо Худо юқтирган машғулоти билан овора, ўта камтар, ёш болага ҳам аввал салом берадиган хокисор бўладилар.

Кибр эса бунинг тескарасидир. У энг ёмон гуноҳлардан, шайтоний васвасалардан биридир. “Сен бойларга ўхшаб кўринишинг керак”, “фалончилар ўтирган раёсатда нега сен йўқсан? Бир чора ишлат, қаторга кириб ол”, “қарз олиб бўлса-да, тўйингни пистончиниқидан зўр қилиб ўтказ!”, “Фалон олим нега сендан ўтиб кетар экан, нозик жойини топиб минбарга чиқиб айт, ундан зўрлигингни исботлаган бўласан”, “орингни сотасанми, борингни сотасанми, мақталадиганлар рўйхатига ёзилиб ол”, каби беҳаловатлик кибрлининг жонига чирмашиб ётади.

Кибр бўш жойда, яъни илм, салоҳият, маънавий бойлик етишмайдиган бандаларда, гайрат, ихлос, фаолият йўқ баданда яшайди. Кибрли одам худобехабардир. Кимки ўз “мен”ига урғу беряптими, ўзини ишга, фаолиятга яроқли қилган Худони унутгани шу! “Фалончидан мен зўрман” деяптими, инсон деган зотни оёқ учида кўрсатяптими, Аллоҳнинг ижодини топтагани шу! У алалабад рўшнолик кўрмайди энди!

Ўзи бой бўлмаса-да, бойларга ўхшаб гапириб, бойларга ўхшаб яسانيшга чираниб ҳаракат қиляптими, демак, ёлғон тутум тутяпти! Ёлғон бор жойда иймон йўқ!

“Сиз ким бўлиб қолибсиз?” қабилида бировни камситдингизми, дилини вайрон қилдингизми, “дилозордан Худо безор” дейдилар, ҳисобингизни Аллоҳнинг ўзи тўғрилаб қўяди.

“Фалончининг фалон гапини кечирмайман”, деган гўдайишингиз бор. Аммо Худо ўша фалончининг зарбини нега айнан сизга тўғрилади? Чунки бир оғир хатойингиз бўлган ва у бошингизга катта фалокат соламан деб турганида, Аллоҳ сизга фалончининг енгилроқ зарбасини тўғрилаб, гуноҳингизни ювмоқчи бўлган! Сиз эса унга раҳмат айтиш ўрнига ўлгунингизгача қаргаб ўтмоқчисиз! Ўрни келганда айтиб қўяй, гина сақловчиларнинг бари КИБРЛИ одамлардир ва улар ҳамиша кўргиликлар сари юрадилар.

Ҳеч кимдан ўзингизни юқори тутманг, назарингизга илмаётган анови ҳуш-беҳуш девона эртага шифо топиб, буюк ихтиролар қиладиган олим мақомига етиши мумкин. Камбағаллиги учун меҳмондорчиликка чақиргани ор қилганингиз — мана бу йигит улғайиб, шаҳар сўрайдиган амалдор бўлиб кетса не тонг?! Мана бу хунуккина қизнинг ёнидан ўтаётганда бурнингизни жийирган эдингиз, бугун унинг бошига бахт қуши қўниб, сизга ўхшаган юзта кибрли чиройлилар унинг соясида қолиб кетди-ку! Шундай, биродар, кибрланишга арзийдиган молу дунёингиз, иқтидорингиз, ҳусну чиройингиз бўлса ҳам асло манмансираманг! Чунки у афзалликлар сизники эмас, уларни сизга Яратган бериб турибди. Унинг моли билан мақтанолмайсиз. Айниқса, у берган имтиёзларни пеш қилиб, бошқа бандаларга озор етказадиган бўлсангиз, бир зумда сизни хору зор аҳволга тушириб қўядиган ҳам унинг ўзидир!

МИНГ ХИЗРГА ТЕНГ КИШИНГ

Савол:

Йигирма беш ёшдаман. Биринчи маошимни ўзимга сарфладим, қўл телефони олдим. Онам бундан қаттиқ хафа бўлдилар. Мен хафа бўладиган иш қилдимми?

Жавоб:

Кап-катта бўлсанг ҳам ҳали эсинг кирмабди, болажон. Энди бу ёғига эҳтиёт бўл: ҳар бир ҳаракатимиз ниманидир ўстиради, ниманидир эса, туртиб, жароҳатлаб ўтади. Ва кейинчалик бу қилмишимиз учун ўз ёнимизни ўзимиз ўйиб ўтамиз! Ўғил боланинг бошқача номланишлари ҳам бор — “паноҳ”, “мадад”, “халоскор”, “боқувчи”, “кўмувчи” ва ҳоказо. (Мен хатингнинг мазмунига қараб сени ўғил боладеб тушунапман.) Ўғил болалар ўн икки-ўн уч ёшидан бошлаб рўзгорнинг кам-кўстига ярай бошлайдилар. Балки сен ҳам шундай бошлагандирсан, аммо биринчи маошни жуда кечикиб оляпсан экан. Онанг сенга сездирмагани билан бу кунни жуда орзиқиб кутгани рост! “Болам улғайиб қолди, менинг болам тирикчиликка яраб қолди, елкамиздаги обкашнинг бир томонини энди у кўтаради”, деган ички қувонч биринчи иш кунингдан бошлаб онангнинг бағрини тўлдириб турибди. Қай сифатли бўлишидан қатъи назар, сен шу аёлгинанинг бағридан тушгансан-ку! Унинг кўксини ялаб улғайгансан-ку! “Қўлимдан келса, онамни бир хурсанд қилай”, деган ниятинг бўлмаган экан-да?! Кўчадаги қуюқ-суюқ жўраларингни осонроқ топиб берадиган телефон энг керакли кўринибди-да! Онангнинг “Мен ўғил туққан бойваччаман!” деб, исмингни осмонларга

ёзиб, баҳойингни кўтаришларини қара-ю, сенинг тўрт танга топган киши бўлиб шу қадар паст, арзон кетишингни қара! Сабр қилсанг, кейинги маошларингдан албатта телефоннинг ҳам ўрни чиқиб қолар эди. Биринчи маошнинг қувончи, завқи бошқа эди! Бир тийинини ҳам бузмай, “Онажон, мана мен пул топиб келдим, ҳаммасини ният қилиб сизга олиб келдим, дуо қилинг, бунга ўн ҳисса кўпроқ маошлар олай, сизни қувонтирай”, демайсанми?!

Рўпарангдаги шу аёл сен дунёга келмай туриб гулдай эди. Сенга чирой бераман, сенга жон бераман, деб емай едириб, ўзи ўтинга айланиб турибди! Шу кунгача йиққан-терганини ҳам сенга атаб турибди. Унга бу дунёдан тегадигани бори-йўғи икки метргина жой, у ҳам бўлса ташқарида, сенга халақит бермайдиган ердан кавланади. Номард болам, нотавон болам, она деган қурбонлик, ўзининг емирилиши ҳисобига бола улғайтирган фидо-йи жон бир чимдим роҳатни ўз ичида ундирган боласидан кўрса нима қилибди? Онангнинг юраги оғригунча ўша шайтоний телефонинг чилчил синса бўлмасмиди?!

Онанинг ёмони йўқ, онанинг хунути йўқ, у ўз боласи учун ҳамиша тоза ҳаво! Фақат нўноқроғи, соддароғи бўлиши мумкин. Унинг қачон юраги юмшаши, ййиши мумкинлигини фақат боласи билди, онангизни эритишни, онангизни иситишни билинг! Кўнглини топинг. Она довдир бўлса ҳам боласининг меҳрини ҳушёр англайди ва уни кутиб яшайди! Қаҳрли, жинойтчи онанинг ҳам соғ нуқтаси борки, доим боласини қўмсаб, боласини излаб туради! Онангизнинг сизни соғинган жойларини топиб, жонингизни босинг,

бир оначасига яйраб қўйсин, аёлчасига бир ором олсин!

Мен бу гапларимни онасининг устухонларидан дунёга келиб, аммо ўз нафсини устун қўйганларга айтяпман. Онасига терс ўтирилиб, аёлидан бошқани кўрмай қолганларга, онасини зориқтириб, мўлтиратиб қўйиб болапараст бўлиб кетганларга айтяпман! Ҳушёр туринг, энг тез кетиб бораётган онангиздир, берадиганингизни бериб, едирадиганингизни едириб қолинг! Раҳматларингизни айтиб қолинг, розиликларини олиб қолинг, онангиз мисолида сиз учун минг Хизрга тенг кишингиз ўтиб бормоқда!

ҚАЙТА ТИКЛАНИШ ФАСЛИ

Савол:

Мен эримга иккинчи турмушман. Ажрашган аёли яқинда боласини ҳам ўғирлаб олиб кетди. У шунга қаттиқ сиқилипти. Кези келса, кўнглига ҳеч нарса, ҳатто мен ҳам сиғмай қоляпман. Қандай йўл тутай?

Жавоб:

Ойим, сен бахтингни қайта тиклаш фаслига кирибсан. Бу жуда азиятли иш. Кейинги умринг ҳам осон кечмайди. Кўз очиб кўрган турмушингни тутиб қололмадингми, бу ёгига энди чидайсан. Бир нарсани йўқ қилишдан осон нарса йўқ! Бор қилиш эса сув келса симириб, тош келса кемиришларга чидаш билан бино бўлади. Рўзгорининг қопқоғини кўтармай, овоз чиқармай яшаётганларнинг бари ўша оғирчиликларга дош берган кишилардир. Биринчи турмушингдаги

хатоларни энди такрорламайсан, ҳеч қилмаган яхши тутумларни тутиб кўрасан. Сен албатта чиройли ҳаётга етасан, иншооллоҳ, фақат бу ақлу фаросатингни қандай ишлатишингга боғлиқ.

Аввало, жуфтинг ўғлини онасидан айириб олиб қолиб нотўғри иш қилган. Бу қонунга ҳам хилоф, одамгарчиликка ҳам! Бола вояга етгунга қадар онанинг ҳиди, онанинг қўли, онанинг овози ўстирувчи, ундирувчидир. Юзта ота битта онанинг илоҳий тафтини беролмайди. Аллоҳ бу хосиятни аёл кишига сингган, эркакнинг маҳмадонагарчилиги бу ерда ўтмайди! Қолаверса, вояга етмаган болани юлқиб олиб қолиш онага ҳам зулм! Бу ҳолатда аёлнинг икки букилиб қолиши аниқ. Эркак ажрашган аёлини ёмон кўрса ҳам, у Аллоҳнинг бандаси эканлигини ёддан чиқармаслиги керак эди.

Жуфтингнинг ҳозирги изтироб чекиши табиий. Ҳеч кимнинг ини бузилмасин. Сен унинг ўти аланга олиб яна пасайгунча сабр қилиб турасан: у ҳозир бир ёқдан боласини соғиняпти, иккинчи томондан ўзини, қилган хатоларини таҳлил қиляпти. Ва билиб қўйки, у тинмай сени аввалги аёлига солиштиряпти ҳам! Сенинг “тош келса кемиришинг” шу вазиятларда ўзингни чиройли тутишингдир. Тўғри бўлдим, нотўғри бўлдим, нима бўлса бўлди, энди сен шу рўзгорни чин турмушга айлантиришинг шарт! Бунинг учун, қуйидаги айтганларимни қулоғингга оласан:

- Асло қовоқ-димоғ қилма, ўзингга эътибор сўрама.

- Кайфиятига мос келадиган меҳрибончиликлар қил, чиройли хабарлар айт.

- Оқ ювиб, оқ тара. Ҳар куни тоза рўмолча, тоза сочиқ тут, дастурхонинг ораста, таомларинг

мазали бўлсин. Ҳар гал ҳар хил нарса пиширишга урин.

- Ўзинг покиза юр, ярашимли кийин.

- Ҳеч қачон аввалги турмуши, унинг камчиликлари, у ҳақдаги ёқимсиз гапларни тилга олма. Лекин мақтов гапларни ҳам айтма.

- Ишларининг юришиб кетишига рағбат бер.

- Ҳайит-байрамларда ўглини йўқлашни эслатиб тур. Агар ўзи илинаётган бўлса, асло монелик қилма...

Хулласи калом, сенинг ўзинг ҳам, сўзинг ҳам, уй тутумларинг ҳам унга яхши кайфият берсин. Аста билиб ол, олдинги аёлининг қайси феълидан уларнинг кўнгли тўлмаган. Сен худди ўша ишларни такрорлама, кўнгли тусаган ҳолатда кўринишга урин. Бу тиниб-тинчиб кетишнинг йўли, ҳамма ақлли аёллар ўз бахтларини шундай ясаб ўтганлар, сен ҳам буни уддалайсан, болам.

АНДИША ДЕБ ҒАФЛАТДА ҚОЛМА!

Савол:

Турмуш ўртоғим билан беш йилдан бери яшаймиз. Иккита қизимиз бор. Нимадандир сиқилиб қолса, менга ва ҳатто болаларга ҳам қўл кўтариб юборади. Бу доимий ҳолатга айланиб қолмоқда, сабрим тугади. Ажрашай десам, болаларни ўйлайман.

Жавоб:

Алининг аламини Валидан олувчи, феъли келиб қолганда кимнидир уриб хумордан чиқувчи одам эл қатори ишлаётган, жамият қоидаларига амал қилиб яшаётган бўлса ҳам, бари бир у

руҳий носоғломдир. Ва атрофидагилар учун хатарлидир. Ундан хафа бўлишнинг ўрнига уни зарарсизлантиришнинг ҳаракатига тушишинг керак. Ўшандай асабий вазиятда боласини, аёлини нобуд қилиб қўйганлар, ҳатто ўз жонига қасд қилиб қўядиганлар ҳам учраб туради. Балодан ҳазар. Жуфти бўлиб сен ёрдам бермасанг, ким унинг жонига куяди?!

Кўриниб турибдики, у биринчи босқичга кўнмади, яъни йиғи-сигинг, араз-туразинг фойда бермади. Ҳаракатинг самарали бўлиши учун, сен мутахассис врачдан маслаҳат ол. У, албатта, дастлабки йўриқларни кўрсатади. Балки унинг мулоҳазаларини эрингга жойини топиб, ётиги билан айтиб кўрарсан, у ўзини текширтиришга кўниб қолса, ажаб эмас. У ҳолда нур устига нур бўлади, арзимаган тинчлантирувчи дорилар билан ҳам асаблари жойига тушиши мумкин.

Аммо унинг руҳи соғлом бўлиб, тарбияси чатоқлиги, яъни “мен эркакманми, хоҳлаганимни қиламан, сенлар эса шу туришимга кўнишинг керак” қабилида иш тутаётган бўлса, у чўчийдиган йўлни қўллаш лозим. Масалан, огирбосиқлик билан аҳвол шу кетишда давом этса, ундан ажралишга мажбур бўлишингни айтиш керак. Ёки болалар ногирон бўлиб қолгунча қараб ўтиролмаслигингни, агар яна қўл кўтарса, милицияга ҳамда судмедэкспертизага мурожаат қилишингни билдир. Андиша билан гафлатда қолишнинг фарқи бор. Эркак номи билан икки-уч ёшли норасидани кетмондай қўли билан уришга, райҳондай нозик аёлини ер билан битта қилишга у андиша қилмаяпти-ку! Сен бори-йўғи жон ҳимоясига ўтсанг, андишасизлик қилган бўласанми?!

Сен унинг фойдасини ўйлаб ҳам бу бадфеълига нуқта қўйишинг керак. Чунки бундан буён ҳам у билан яшайдиган бўлсанг, унинг хизматига яраш учун, унинг турмуши фаровон бўлиши учун соғлом бўлишинг керак. Агар ҳозиргидай ичингга солаверсанг, у сизларни дўппослайверса, эртагаёқ яроқсизга айланасан: ё қон босиминг ошиб инфаркт, фалаж бўласан, ё ичингдаги сиқилишларинг саратонга айланади! Эрингнинг ақлсизлиги ўзи катта ютқазинг! У ақлсизга сен ҳам ўзингни қурбонликка тортишинг керакми?! Икки ойда қизинг учун, уларга ҳали жуда кўп керак бўлишинг учун ҳам сен ўзингни аяшинг шарт! Дуо қилайлик, жуфтингга инсоф берсин.

ҲАЙДАЛИШГА МУНОСИБ ЭР

Савол:

Укам оила боқиш илинжида хорижга кетди. Ҳар ойда аёли ва фарзандларига пул жўнатиб, оиласини моддий жиҳатдан таъминлаб турди. Келинимиз саккиз йил мобайнида укам юбориб турган пулдан мўмайгина даромад кўриб, моддий аҳволини яхшилаб олди. Аммо уйига қайтиб келган эрини остонадан киритмади. Эшакнинг кучи ҳалол, ўзи ҳаром экан-да!

Жавоб:

Мактуб йўллаётган иним! Кўриниб турибдики, ҳамият борасида, халқнинг тили билан айтганда, сизни ҳам худо уриб қўйибди. Рўзгорнинг бутунлиги, эру аёллик риштаси, оилавий бахт деганлари сизнингча фақат ошқозон тўлдиришдан иборатми? Аҳли аёли бор одам наҳотки саккиз

йил гумдон бўлиб кетади? Эр киши оиланинг осмони, дарвозанинг занжиридир, отанинг ҳидидан болалар қалбан ўсадилар, шарпасидан аёли тинчланади. Эркакнинг овози келиб турган хонадондан хатар чекинади. Эркаги қўлидан тутса, аёлнинг дардлари тузалади, умрлари узаяди. Бу эр киши саккиз йил, деярли сал кам ўн йил норасида болаларини, ёш аёлини ҳаётнинг ёзу қишлари, шамолу бўронларига ташлаб қандай хотиржам юрди? Уларсиз қандай яшади? Наҳотки пул баридан устун келса? Агар урушга кетса, бошқа гап эди! Қаердадир майиб бўлиб ётса, тушунарли эди. Аскарликни бошидан кечирган, қон кечиб, жони гаровда турган ҳар бир инсоннинг вужудини шундай бир истак ўртагани аниқ: “Қани эди, камбағалгина бўлса ҳам, ўз уйимнинг ҳидига яна бир тўйиб олсам! Қани эди болаларимни елкамга миндириб, осмонларга отиб бир яйрасам! Ноним битта бўлса ҳам, улар билан бирга-бирга есам! Мўлтираб турган онамнинг, аёлимнинг дийдорига яна бир бора тўйсам эди!” дея, қаноти бўлса, учиб кетишга тайёр тургани аниқ. Укангиз эса хотиржам яшайверган. Бу ўринда у ҳалол юриб, ҳалол турдими деган гапни айтмаяпмиз, чунки гумондорлик мусулмончиликда энг огир гуноҳ! Аммо ёт юртларда пул дардида бегона бурчакларни титкилаб юргани рост!

Кетганида бир ёшда бўлган боласи бугун тўққизга кирибди, ўн яшарлиги ўн саккизга кириб вояга етибди. Отаси тирик, лекин бола унинг афтини эслолмаса! Отаси бор, аммо боласининг балоғатга қандай етганини умрбод тасаввур қилолмай ўтса! Одамзот ўз зурриётини нон билан эмас, кўз нурлари билан сийпалаб, нафаслари билан дам солиб юриб ўстиради.

Ўшандагина болалик меҳри, оталик ришталари бир-бирига боғланади. Ўшандагина қарздорлик деган масъулият ўртага тушади. Укангизни келинингиз уйга киритмаганини қўя туринг, ҳали у болаларининг меҳридан ҳам айрилиб қолиши тайин. Юборган пулларига нари борса, чиройли таҳоратхона қурдиргандир, ё бир-икки хонали уй бино бўлгандир, аммо бунинг эвазига болалар тирик етимликда қолдилар! Бу уйлардан доим айрилиқнинг ҳиди келиб турди. Қолаверса, саккиз йил давомида болалар неча бор огридилар, тузалдилар. Бу жараёнлар ўтгунча аёл шўрлик неча марта ўлиб-тирилди. Отанинг қуруқ салобати ҳам болани маълум даражада тарбиялаб туради, тарбия борасидаги якка қўлликни айтмайсизми?! Балки шу азиятлар аёлнинг жонидан ўтиб кетгани учун ҳам эркагини ҳайдаб солгандир!

Яна қолаверса, эр-хотинчиликни “жуфтлик”, “икки ёрти бир бутун” деб қўйибди. Бу илоҳий қўшилиш, бунинг ҳикмати, сиру синоатини фақат Аллоҳнинг ўзи билади. Қуръон ҳам эру аёлнинг уч-тўрт ойдан ортиқ айро яшашини қоралайди. Демак, укангиз шариат қонунини бузди ва айни пайтда унинг жавобини олиб турибди! Бу аёлнинг авжи гуллаган даврлари увол кетди. Қайтиб келмас ёшлигининг саккиз йили завол топди. Кўнгли тилаб турган пайтда меҳрсиз, эътиборсиз қолди. Бу унинг учун армонларнинг армони эмасми?!

Разм солинг, чумоли ҳам, парранда, даррандалар ҳам ризқини ўз уяси атрофидан қидиради. Қоронғу тушди дегунча жами жонзот инини топиб келади. Атрофимиздаги ҳамма дову дарахт, тупроқ ости, сув ости, тоғу тошлар қандайдир жониворларнинг инларидан иборат ва улар ўз тарихи давомида оила бўлиб, тўп-тўп тарзда тартиб билан яшаб ке-

ладилар. Йўқса, уларнинг ҳаёти синади. Нега Аллоҳ яратган махлуқотлардан бўлган инсон бундан мустасно бўлиши керак? Оилани асраб турадиган нарсa НАФС ЭМАС! ЖОННИНГ ЯҚИНЛИГИ, инсонларда эса, асосан, МАЪНАН БИРЛИҚДИР! Буни ҳеч қайси аёл ва эркак унутмаслиги керак!

Бу қоидани бузса нима бўлиши укангиз мисолида кўриниб турибди. Уни бу кўйга хотини эмас, Аллоҳ солди. Яратган уни кечирмагунча ҳаёти яхшиланмайди, тавба қилсин, тавба қилсин!

УЛУГЛАРНИНГ УЛУҒИ

Савол:

Устозидан кечган шогирдни кечириб бўладими?

Жавоб:

Шу савол баҳонасида эл оғзидан тушмай келаётган бир нақл ҳақида тўхталгим келди. “Устоз — отангдан улуғ” деган гап бор, аммо уни “устоз — отангдай улуғ” деб, гўё тўғрилаб айтгандай бўладилар. Авлоддан авлодга ўтиб келаётган бу гапга тузатиш киритиш мумкин эмас. У халқнинг ўзи пиштиб, тарошлаб, қуйма ҳолатга келтириб мерос қолдираётган мулки, унга тегиниб бўлмайди.

Устознинг отангиздан улуғлиги рост. Ҳозир шуни исбот қилишга уриниб кўрамиз. Отангиз сизнинг муаллифингиз, боқувчингиз ва то вояга етгунингизча муҳофаза қилувчингиздир. У керак бўлганда сиздан жонини ҳам аямаслиги мумкин. Аслида бундай кишингизнинг баҳоси йўқ. Лекин сиз ҳозир бир сидра отангиз билан бўлган мулоқотларни эслашга ҳаракат қилиб кўринг: “Болам катта бўлса, ундоғ зўр одам бўлади,

бундоғ доврўқли бўлиб етишади, қўлимдан ишимни олади, ундан фалон роҳатлар кўрамиз”, дейишлари ёдингизга тушади. “Сендан умидларим кўп, ўлигим ҳам, тиригим ҳам сенинг қўлингда”, деган гапни-ку ҳамма ота-она бир-бир айтиб чиқади. Фарзандлар ҳам бу бурчларини жон деб адо этадилар. Бизнинг халқимиз учун ота-онанинг ҳурматини жойига қўйиш ўз бола-чақаси олдидаги бурчдорликдан ҳам юқори туради, десам бўлаверади. Ваҳоланки, фарзанд отасининг шарофати билан йигирма ёшга етиб олади, холос. Бола бу ёгига энди ўз нонини ўзи топиши, рўзгор тузгач, уларни боқиши, қолаверса, саксон-тўқсонга етиб олгунча тирикчилик таянчига эга бўлиши керак. Шу ўринда бир нарсга эътибор беринг: устоз сизни фақат қомати бор, аммо ҳеч нарсга яроқсиз ҳолда қабул қилиб олади. Отангиз одоб ўргатганда бир хатони икки-уч такрорласангиз, газабга миниши ёки шопалоқ қўйиб юбориши мумкин эди. Устоз эса сабр билан, эринмай қайта-қайта тушунтириб, то муайян билимни эгаллаб олгунингизга қадар ўргатаверади, ўргатаверади. Сиз тайинли бир ҳунарга эга бўласиз. Отангиз битта жонингизни асраган эди. Устоз ўргатган ҳунар туфайли эса сиз бир неча жондан иборат оилангизни боқиб ўтасиз. Умрингиз давомида инсон сифатида оладиган баҳони ҳам шу касбу корингиз орқали оласиз. Дунёда энг хунук одам устоз кўрмаган, ҳунарсиз одамдир. Бундай инсонлар оиланинг, бола-чақанинг, қолаверса, жамиятнинг шўридир. Ҳунарсиз одам фақат пушаймонлар билан қарийди. Ваҳоланки, бундайларнинг барисининг отаси бор эди. Лекин афсуски, устози йўқ эди. Устоз бамисли булоқдай, коса тутганки қўлга ҳаётбахш

сувларидан тарқатаверади, шогирдлар эса сувга тўйиб-тўйиб орқаларига қарамай кетаверадилар. Ота фарзандидан ҳамиша умидвор яшайди: ундан роҳат кўришни, унга суянишни ва ҳаттоки вақти-соати келса, унинг қўлида жон беришни орзулайди. Аммо ишонаверинг, бирорта устоз шогирди билан хайрлашар экан, “вақти-вақти билан мендан хабар олиб тур”, демаган. Бирорта устоз шогирдларининг қўлига умидворлик билан қарамайди. Касал бўлса, “сени ўқитиб, ҳунар ўргатиб қўйганман, келиб мени боқ”, демайди. Яхши шогирд тайёрлаб, унинг атрофга маъқул бўлганини кўришнинг ўзи устоз учун энг катта унвондир. Ёлғизланиб қолган, қазойи қадарини кутаётган инсон ҳам ўлигини кўмишни ён қўшнисидан умид қилса қиладики, шогирдларини эса ҳаёлига келтирмайди. Чин устознинг юрагида мутлақо тама бўлмайди. Бундай одам улуғларнинг улуғи эмасми? Устознинг отадан улуғлиги мана шу-да!

Биз ҳақиқий устозлар ҳақида гапирдик. Ҳақиқий устозлик ҳам бир ибодатдир. Ибодатни эса писанда, миннат қилмайдилар. Кимда шу қусур бордир, у устоз эмасдир. Қайсики шогирд устозини унутмабди, билингки, унинг ўзига ҳам ҳақиқий устозлик насиб этажақдир. Ва у икки дунё саодатини шу йўлдан топгусидир.

БОЙЛИКНИ ОДАМ ЯРАТМАЙДИ

Савол:

Опажон, ҳунарим яхши, лекин ишим юриш-маяпти, нима қилай?

Жавоб:

Шунинг учун ҳам “йигит кишига қирқ ҳунар оз” дейдилар. Бу дунёда ҳеч кимнинг ҳаёти осон кечган эмас. Қийналмай яшаш камдан-кам одамга насиб этади. Нега ҳамма жабрдийда? Чунки орада шайтон бор, инсон ўзини ўзи огир кунларга олиб келади: ҳали у нафс, ҳали бу нафснинг йўлига кириб қўяди, айримларнинг зотидан мерос қолаётган иллатлари бор — ўша оёғидан тортиб қолади ёки ота-онасидан яхши тарбия кўрмаган, ёки у ақлан мукамал туғилган эмас. Қарабсизки, у билиб-билмай гуноҳлар содир этаверади, шунинг эвазига Аллоҳ кўпда унинг ишларини юриштирамай туради.

Ҳар ким ҳам тадбиркор, ақлан топқир бўлолмайди. Шу боис, фарзандлар ҳали мактабга бормаи туриб, уларни қайси ҳунарларга қизиқтириш ҳақида ўйламоқ лозим. Болани бир эмас, бир неча ҳунарли қилишга уринган ота-она ақлли инсонлардир. Мана, бошингиздан ўтиб турибди, замонанинг зайлига қараб, ҳали у нарсаси урфга кириб, ҳали бу нарсаси урфдан чиқади. Демак, кимдир ҳамиша касодга учраб туради. Захирадаги ҳунар банкда турган пулдай гап, қўлингни чўзсанг, ризқинг яна кафтингга тушаверади.

“Ҳунарим яхши, лекин ишим юришмаяпти”, дебсиз. Балки касбингизга бўлган муносабатингизда чатоқлик бордир? Дастмояга ҳаром аралаштириб қўймадингизми ишқилиб? Қўл учида “уйига етгунча” қабилида иш тутмасмидингиз? Эҳсон ишларни унутмабмидингиз? Бошқаларнинг тирикчилигига халақитингиз йўқмиди? Холи ўтириб, шу саволларга ўзингиздан астойдил жавоб

қидириб кўринг. Юқоридаги ҳолатлар бўлган бўлса, йўлингиз тўсиқ, ўргилай. Тездан тавбага ўтинг ва Аллоҳ рози бўладиган тутумни тутинг.

Қолаверса, бошқа ҳунарингиз бўлмаса, гарчи ёшингиз қирқда бўлса ҳам, янги ҳунар ўрганишга тутининг. Бунинг уяти йўқ, бу фақат фазилатдир. Бола-чақанинг олдида энди нима қиламан, деб ўтиришдан хунути йўқ. Қўлингиз, белингиз, илингиз бутунми, бўлди-да! Каллангиз билан тилингизни ишлатиб, бир-иккита одамга маслаҳат солсангиз, муаммонинг ечими топилади. Бола-чақали одамга ҳар бир кун оғзини очиб, сени ейман деб туради, ҳеч бўлмаганда, ҳовлингиздаги қуриган дарахтни кесиб, чиройли тахлаб, ўтин қилиб сотсангиз ҳам пул. Аёлингизга картошкадан сомса ёки манти қилдириб, сотувчига етказиб берсангиз ҳам, уйингизга тўрт танга киради. Эрининг қомати бор-у, аммо эп-уддаси йўқ бир келинни билардим. Иккита боласи билан, ёши ўттиздан ошганда Тиббиёт билим юртига ўқишга кириб, битирмасиданоқ маҳалласининг ҳамширасига айланиб олди ва рўзгорни ўзи тортишга тушди. Эр фасон сотиб юришдан бошқага ярамасди, аммо аёлгина тиш ёриб бировга шикоят қилмасди. Ҳамширалиги етмагандай, кечаси билан пишириқ тайёрлаб, тонг билан талабгорларга тарқатарди. Шу аёлчалик ҳам бўлмайсизми, ўғлим?

Гапнинг рости, “омад, омад” десалар менинг энсам қотади. Осмондан ташланадиган омад йўқ! Тўғриси, омад учраган кимсага йўлиқавермайди. У — Тангрининг мукофоти ва албатта, нима-нингдир эвазига берилади! Инсон ўзи билиб-билмай савоб ишлар қилиб, яъни атрофни рози қиладиган, бировнинг кўнглини кўтарадиган амаллар билан яшаб келган бўлса, Аллоҳ унинг

ва болаларининг омадини беради. Худбиннинг, дангасанинг, бировларга малол келиб яшайдиган одамнинг икки дунёда ҳам омади келмайди! Ўғрилиқ молни қўлга тушгунча ёки қамалгунча еб олиш, мазза қилиб яйраб олиш, кийиб олишни омад демайдилар, албатта!

Яна шундай гўрсўхталар бор, отасининг пулига (албатта ҳаром пулига) дипломлик бўлиб олган. Ўттиз кунда бир маош олишга сабри чидамайди, тўғрироғи, тагини бир жойга муқим қўйиб ўтиролмайди. Бундайларни иши юришмай қолганда кўринг, ўтириб олиб хаёлида дунёни қайта қуради: фалончидан бир бало қилиб фалон сўм ундирсам, уни мана бунақасига айлантирсам, фалон маррага етаман, сўнг... дея кўкнори хаёллар билан бутун оиласини барбод қилишгача боради. Яна шунақалардан бўлиб қолманг, болам. Ўғил боланинг кўзи, виждони оиласида, қўли меҳнат қуролида бўлиши керак. Болам бахтли, ота-онам мендан рози бўлсин, деган эркак пешанасини терлатиб ишлайди. Меҳнатнинг хунук-чиройлиги, оққораси йўқ, ҳалол ва одамларга фойдали бўлса бўлди. Бойликни одам яратолмайди, уни ҳалол ва меҳнаткаш одамга Аллоҳ юқтиради. Мақсадингиз бойиш бўлса, яхши ният билан ҳаракатни бошланг.

БАХТ ФАҚАТ ФАРЗАНДЛИ БЎЛИШДАМИ?

Савол:

Турмуш қурганимга тўрт йил бўлди, фарзандимиз йўқ. Кимдир ажраш дейди. Аммо аёлим жуда яхши инсон, бошим қотди.

Жавоб:

Ўғлоним, тўрт йил ҳали жуда оз муддат. Қирқ остонани ўйиб бўлса ҳам, иккалангиз бараварига шифо изланг. Армон бўлиб қолмасин. Ўн йилда, ҳатто йигирма йилда фарзандли бўлганлар ҳам бор. Аммо бир этак бола топиб, бир-биридан кўнгли тўлмай ўтаётган ёки болалари бўлмаганда ажраб кетишга минг марта рози оилалар сон мингта. Агар жуфтингизнинг феълига зўрга чидаб юрган бўлсангиз, бунинг устига, унинг айби билан фарзанд бўлмаётган бўлса, шу баҳона билан ажрим қила қолсангиз дуруст. Лекин эр-хотинчилик ярим асрдан ортиқ давом этадиган бирлик. Сенинг қишу ёзинг, тору кенглигинг, каму кўстинг, заиф, жўнлигингга ўшанча йил кўнадиган, шунга чидайдиган ва сабр билан керак ўринларда ўшанча йил кемтик жойларингни тўлдирадиган жуфтни топишни айтинг! Инсончиликдаги жами дарз кетишлар бир-бирини тушунмаслик ва ўзаро кўниколмаслик туфайлидир. Сиз эса кўнгилдагидай жуфт билан қўл ушлашиб турибсиз экан, уни йўқотиб қўйманг. У билан яшайдиган сиз, бошқаларнинг уйи бошқа, азизим. Оғрийдиган жон сизники, яхши аёлдан ажраб кетиб аламини тортадиган ҳам сиз, ўйингизнинг бузилиши бошқаларнинг жонини оғритмайди.

Болали бўлсангиз қандай яхши, аммо умр йўлдошлик фақат бола топишдангина иборат эмас. Унда жами фарзанд кўрганлар тугал бахтиёр саналарди. Бирга яшашнинг ҳақиқий гашти бу ёруғ дунёнинг имтиҳонларидан бирга-бирга ўтиб борадиган ўзаро тираклик, керакликдир.

Аммо Тангри дунё андозасини бичганда бандаларни бир-бирига ҳомий ва суянч қилиб қўйди: одамзотни насл кўпайишига масъул сайлади. Биз ота-оналик қисматига кўндик. “Кўндик” сўзига бекорга урғу қўймайман. Ота-оначилик бу фарзандингга ем бўлиб, ўзингнинг пўчоққа айланишингдир. Ютган — фарзанд, ота-оналик фақат ютқазишдир. Бу иш жуда оғир кечганлиги боис, меҳрибон Яратувчи бандалар чекаётган озор оғриқсизроқ бўлиши учун “бола” деган мавжудотга ишқимизни тушириб қўйди, унга мубтало сайлади, бизни усиз бетоқат бўладиган даражотга олиб борди. Биз яхши боламизга ҳам, ёмон боламизга ҳам бирдай куямиз. Чунки ёмон боламизнинг ҳам яратувчиси Аллоҳ бўлгани учун, унга керакли меҳрибончиликни биздан ўзи ундириб беради! Бунга қойил қолмай иложимиз йўқ, тўғрими?!

Ҳамма иш ҳақдан эканлиги учун, ўғлоним, иншооллоҳ, сизнинг ғамингизни ҳам ўзи ейди, сабр билан, шукр билан ҳозирги берган куни ва мукофотларига овиниб, қувониб яшаб турунг. Ажаб эмаски, қўша-қўша зурриётлик бўлиб кетсангиз. Ёки ўзингизникидан ҳам аъло тутинган фарзандларингиз бўлар...

Ўғлоним, эсингизда бўлсин, бу ёруғ дунёда қисматимизга қандай яшаш тўғри келган бўлса, бу бари имтиҳон! Яшашдан мақсад икки дунё саодатига эга бўлишдир, Яратгандан шуни сўраш зарур ва ўшанга муносиб амаллар билан машғул бўлишимиз ундан ҳам зарур. Сўққабош бўламизми, болали, боласиз бўламизми, корчалон ёки мардикор бўламизми, бойимизми, камбағалимизми, бир куни якун бор ва ҳамма

феълу амалларимиз тарозуга солинади. Ўшанда юзимизни ёруғ қилсин! Бу бахтга етишнинг эса йўли фақат фарзандли бўлиш эмас, одамлар билан бўлган муносабатда доимий ҳалол ва уларга керак бўлиб яшашдир. Биз билан бирга кетадиган, тош босадиган юкимиз ўша, айланай.

САБАБ ВА НАТИЖА

Савол:

Ҳамма нарса тақдирдан дейдилар. Унда инсоннинг ҳаракати қаергача боради? У ўзини қандай бошқариши керак?

Жавоб:

Эътибор беринг, атрофдаги жами жараён сабаб ва натижадан иборатдир. Ҳеч нарса ўз-ўзидан пайдо бўлмайди, изсиз йўқолмайди ҳам. Табиатдаги ҳамма нарса бир-бирини уйготувчи, пайдо қилувчи ва тараққий эттирувчидир. Инсончиликда ҳам шундай, унинг тилидаги, қўлидаги ва дилидаги ҳар бир ҳаракат бир нарсани бошқасига айлантиради, бир таъмдан иккинчи таъмга, бир рангдан иккинчи рангга кўчиради. Яъни, қувончни қайғуга, бахтсизликни бахтга айлантиради. Яхши-ёмон натижаларни келтириб чиқарувчи омил инсоннинг яхши-ёмон ҳаракатларидир.

Ҳамма иш Аллоҳдан деймиз, бу “қисмат, тақдир” деймиз. Лекин Аллоҳ бировга мукофотни ҳам, кўргиликни ҳам бесабаб тўғриламайди. “Тақдир” деган нарса унинг имзоси билан берилади, аммо

қозонга масаллиқни инсоннинг ўзи солади. Яратган одил қозилик ва холис тарозибонлик қилади, холос. Ҳадиси шарифда ҳам айтиб қўйибди: “Бошингизга нима келса, қўлингиздан кетган амаллар туфайлидир”. Халқнинг ичида “Бандаси тадбир қилади, Аллоҳ тақдир қилади”, деган гап ҳам бор. Демакки, бошингизга нима иш келса, кўнишдан ташқари, кўраётган кунингизга лойиқ эканлигингизни индамай тан олиб қўйинг!

Дейлик, сиз яхши инсонсиз, аммо пешанангизга кўргилик битилиб турибди. Аслида бу қисматга лойиқ эмассиз, аммо кўнишга мажбурсиз! Чунки айна пайтда сиз ўтиб кетган, ҳатто ўзингиз танимайдиган нечанчидир бувингиз ёки бобонгизнинг гуноҳи учун жавоб бераётгандирсиз. Сизнинг бунга индамай кўнишингиз аждодаларингизнинг гуноҳларини ювишингиз бўлса, ажаб эмас. Қанийди, ҳаммамиз ҳам ота-боболаримизнинг билиб-билмай қилган гуноҳларини ювишга ярай олсак! Солиҳ зурриёт бўлишдай бахт борми дунёда!

Шунингдек, бугунги кунда ҳам ҳар бир ишимизни ўйлаб қилмас эканмиз, ҳар бир хатойимиз этагимиздаги боламиз, ё туғилажак набирамиз, ёки ундан ҳам узоқроқда турган эвара-дуварамизнинг бахт йўлини боғлаб қўйиши аниқ. Сизнинг бугунги ҳеч ким кўрмаган гуноҳингиз эртага болачақангизни ҳаммага кўрсатиб шарманда қилиши ҳақиқат! Энг ёмони, бад ишларингизни болангиз ҳам такрорлаб қўйиши мумкин. Бу дегани, инсон ўзи ўлиб кетса ҳам, гуноҳлари тирик қолади дегани! Ўзи гўрда ётса ҳам, хатолари ернинг

тепасида унга лаънатлар йиғиб юради дегани!
Шунинг учун юрагингиз уриб турганда нафақат
ўзингиз, бола-чақангизнинг тақдири учун ҳам
ишлаб қолинг: хатоларингизни тузатишга, тавбага
улгуринг, ёмон ишларнинг тескарисини қилинг.
Токи сиздан кейин келадиган авлодингизни
юкингиз эзиб қўймасин. “Падарингга лаънат!”
хитоби қаёқда-ю, “Отангга раҳмат!”нинг
роҳати қаёқда! Келинг, бир қисматни сўраб дуо
қилайлик: илоҳо, кун келиб тупроғимиз тепасига
Аллоҳнинг раҳмати билан бирга бандаларнинг
ҳам “раҳмат”лари ёғилиб турсин, омин!

ЭРКИН ВОҲИДОВНИ ЎҚИБ ...

Биринчи мақола

“Ки бир парча этдир бадансиз кўнгил”, – дейди Алишер Навоий. Дарвоқе, инсондан айро тушса, юрак бир парча эт, холос. У инсон ихтиёридагина оламдан-да катта оламга, туйғулар тилсимотига айланади. Бу тилсимотнинг калитини топиб, уни сеҳрли лавҳаларда ва сеҳрли лаҳжаларда китобхонга таржима этиб берувчи шеърятдир.

Унинг сеҳрли таёқчаси оддий нарсалардан ҳам мураккаб фалсафа ясайди: рўпарамиздаги чойнак мисолида тумшуғи кўтарилган, аммо обрўсиз манманликнию, пиёла мисолида эса ҳамиша оддий, ҳамиша хокисорлиги учун элнинг қўлидан тушмагувчи камтарликни кўрамиз:

Гарчи шунча мағрур турса ҳам
Пиёлага эгилар чойнак.
Шундоқ экан, манманлик нечун?
Кибру ҳаво нимага керак?

Камтарин бўл, ҳатто бир қадам
Ўтма гурур остонасидан.
Пиёлани халқим шунинг-чун
Ўпар доим пешанасидан.

Металлинг бир турини “пўлат” деймиз. Шоир уни шундай таърифлайди:

У даставвал ойболта бўлди,
Сўнг замбарак бўлиб қуйилди.
Қилич ҳам у, милтиқ ва наган,
У бомба ҳам бўлиб портлаган.
Лекин олди жаҳонни фақат
Перо бўлиб қуйилгач пўлат.

Қарабсизки, биргина темир-терсакни жаҳонгир даражасига кўтаради. Буюкларнинг пўлат пероли дастхати билан битилган гоялар дунёни забт этишга қодирлигига қалбан амин бўласиз.

Эркин Воҳидов шеърларининг ўзига хосликларидан бири шуки, унинг ёзмишларида ҳазрати Навоийдан мерос бўлиб қолган мулойим, илиқ туркона юморни ҳадеганда учратиб турасиз. Унинг ним кулгусию қочиримларида, сўз ўйинларида яширинган “палахмон тошлари” тўппа-тўғри нишонга тегаверади. Унинг “Болалар” сарлавҳали шеърида шундай жойи бор:

*Бизлар данак талашсак боғда
Хипчин олиб қувасиз бизни.
Сизлар курси талашган чоғда
Ким турғазар бурчакка сизни!*

Катталарга юмшоқ оҳангда қилинаётган танбеҳ бу. Аммо бу танбеҳни ҳаргиз малол олмайсиз, аксинча, дил-дилдан тасдиқлайсиз... Бу турдаги шеърларнинг ҳазм бўлиши осон. Лекин ўйлари узун, таъсири давомлидир. “Армон” номли мана бу шеърга эътибор беринг.

*Кеча керак бўлдинг
Болалик чоғим!
Сенга қўл узатдим,
Йўқ,
Етолмадим.
Ошкора гирромлик қилди
Ўртоғим —
Мен: бор, ўйнамайман,
Деб кетолмадим.*

Ҳазилнамо бу шеърда руҳиятимизнинг ғалат бир жиҳати чизилади: инсон билимсиз, тажрибасиз бўлган болаликда эмас, оқу қора масаласида ма-лакаси ошгач, ёшига ёш, ақлига ақл қўшилгач, гуноҳлар содир этади. Инсончиликнинг ажиб жиҳати ҳам шуки, гирромлардан шартта воз кечиб ҳам бўлмайди. Яхшилик билан ёмонлик ҳамиша бир-бирига уланиб, бирини бири яратиб ва ўзаро курашиб яшайди. Юрагингга бир савол қадалади: инсон яхшилик содир этиши учун албатта ёмонликни кўриб туриши шартмикан-а?

Мана бу шеърнинг маъносига қарайлик:

*У дунёга келиб ташвишнинг
Орқасидан елиб-югурди.
На сўнгига етолди ишнинг,
На дунёни англаб улгурди.
Охир бир кун
Ақли тўлгач, у
Ўз жонининг қадрига етди,
Бор-эй, дея қўл силтади-ю,
Бу дунёни ташлади-кетди.*

Фурсат — бу тинмай югураётган соат мили, ги-зилаб балқиб ва ботиб тургувчи Ой ва Кун, кўз очиб юмгунингча алмашинаётган фаслардир. Фурсат — бу кечагина кўз олдингда югуриб юрган болакайнинг бутун сочларига қўниб турган қиров. Умрнинг чархпалаги тинмай айланади, сенинг қалбинг эса тўла неъмат, аммо бировга илинишга шошилмайсан. Олам тўла ёруғлик ва нашъа — ундан баҳра олишга ошиқмайсан. Бармоқларинг камоли мўъжиза — унинг-ла заминни безаб кетмоққа тутунмайсан. Унинг ўрнига сен майда ташвишларга таланиб, дунёнинг у бурчагидан

думалаб кириб, бу бурчагидан шитоб билан думалаб чиқиб бормоқдасан. “Ҳой инсон, қани бир айт, дунёга келиб не маслак тутдинг?! Уйгон ахир, умринг ўтиб кетяпти!” – дея бир-бирингни турткинг келади...

Шеърят шу тарзда бизни тарбиялаб боради.

Иккинчи мақола

Шоирнинг “Соф ҳавонинг фойдаси” шеърига эътибор қаратайлик:

...Улар гўшангадаёқ келишиб олишган — кимнинг жаҳди чиқса, тоза ҳавога чиқиб кетади. Шу ақида асосида улар умр бўйи бир-бирларини “ҳурматлаб” ўтиб бормоқдалар... Аввалига бу шеърни ғоят хушнуд ва энгил кайфиятда ўқиб чиқасиз. Кейин эса юрагингиз увишгандай бўлади. Ҳаётда бундай оилалар камми дейсиз! “Қирқ йил хотин билан яшаган бўлсам, қирқ йил соф ҳавода кечди ҳаётим”, — дейди лирик қаҳрамон. Ахир бу аҳвол беш йил, ўн йил эмас умр бўйи давом этиши керакми! Бир томнинг тагида то ўлгунча бир-бирини уқмай, бир-биридан безор бўлиб яшашни айтинг! Оддий мусича жуфтини кузатинг — бирининг изидан бири қолмайди, тинмай ку-кулашиб роз айтишади. Жуфти нобуд бўлган девор қавагидаги жонивор тонггача чирқиллаб йиғлаб чиқади. Инсон мукамал яралмаган-ку ахир! Уларга инсоний зако, ақл бериб қўйилган-ку! Мусичалар тил топишса-ю, одамлар бир-бирини тушунолмаб ўтиб кетса-я! “Душанбагача омон бўлсак” кинофильмида бир болакай “Бахт нима?” деган саволга “Агар сени тушунишса — шу бахт” деб жавоб ёзади. Ҳақиқий таъриф мана шу. Тушунмасликнинг энг кичиги бир оилани нобуд қилади, катта маънодаги бир-бирини

тушунмасликлар Ер шарининг ўз ўқи атрофида хотиржам айланишига хатар солиб туради.

Оила жамиятнинг жон ҳужайрасидир. Оилалар жамият номли денгизга келиб қуйиладиган беҳисоб булоқлардир. Денгизнинг софлиги учун булоқларнинг кўзи булганмаслиги керак. Бу ҳазилнамо шеърдан юрагингиз кўчгандай бўлади, руҳиятингиз оғриб кетади...

Инсоний гуноҳларнинг энг оғирларидан бири масъулиятсизликдир. Унинг учун гул сўлса нима? Одам ўлса нима? Эл-юрт назари нима деган гап? Оёғи юриб, юраги уриб турса бўлди! “Сен менга тегма”, дейдиган масъулиятсизлар, “сенга ҳам бўлур яхши, менга ҳам ёмон бўлмас”ни шиор қилиб олган мурасасоз тамагирлар бор жойда “тулкилар товуқхоналарда кўнгил чоғлайди”, “мушуклар уйқу билан, сичқонлар буғдой кемириш билан банд”, “баланд сўриларни девпечаклар эгаллаган”, “асал қутиларда эса қовоқ арилар ҳоким”, энг даҳшатлиси — “уккилар булбулга қўшиқ ўргатади”.

Алишер Навоийда шундай байт бор:

Бешта шерни гар забун қилсанг

шижоатдин эмас,

Нафс итин қилсанг забун, оламда йўқ

сендай шужо.

Нафс балосининг олдида бешта шер нима бўлибди? Бешта шерни ўлдириш ҳам ҳали қаҳрамонлик эмас! Мард бўлсанг, ўзингдаги нафс итини синдира ол! 70-йилларда ёзилган ва “Манфаат фалсафаси” деб аталган Эркин Воҳидовнинг бу шеъри бамисоли бугунги кунни таърифлагандай! Манфаатпарастлик бор экан, тоға жияндан фойда кутади, яхшилик пулга сотилади, иқтидорга қараб

эмас, қўлга қараб муомала қилинади. Қарабсизки, Оқибат музлайди, Ҳиммат карахт қотади, Миннат болалайди!

“Максим Горький билан суҳбат” шеъри ҳам собиқ Шўро замонаси зайлига қарши журъат билан битилган эди. Агар инсон эътиқоддан айри тушса, унинг борар йўли ваҳшийлик эканлиги тайиндир.

*Мен бутун қўрқмасман дин афъюнидан,
Худоси йўқлардан қўрқаман бироқ.*

Шеърни ўқийсизу, хаёлан яна инсон иқлимини тафтиш эта бошлайсиз: қарангки, одамзот фақат ўлими олдидагина ҳаётнинг, тирикликнинг қадрига ва маъносига етаркан. Мунчалар кеч? Унинг виждони, иймони уйғониши учун ўлим хавфининг рўкач бўлиши шартми? Ҳамиша жаннат дўзахни эслатиб тургани, кишиларни ўз-ўзини имтиҳон қилгани ундагани учун ҳам дин ҳамма замонларда яшовчан бўлиб келгандир?

*Иймон денг, виждон денг, майли отини,
Лекин одамзотнинг худоси бўлсин.*

Эй ҳазрати инсон деб аталган бандаи Заиф! Наҳот қўрқув ваҳшати остидагина тоза турсанг? Дунёни бошқаришда ҳазрат бўлган инсон ўзини идора қилишда ҳамиша Заиф бўлса, не тонг?!

Учинчи мақола

Одамзот энг узоғи билан юз йил яшайди. Юз йил тарих ҳисобида кўз очиб юмгунча фурсат. Шоир олтишинчи йилларда битган “Бош тебратар соат капгири” шеъридаёқ инсон умрининг бебаҳо дақиқалари ҳақида безовта куй бошлаган эди. У

шу кунгача бўлган давр мобайнида бу мавзуда гоҳ ширин луқма, гоҳ ширин қочирим, гоҳ ётиқ насиҳат йўсинида талай шеърлар битди. Аммо унинг “Бонг уринг”, “Мажлис қилинг” номли асарлари ўз даври адабиётининг катта ютуқларидан бўлди. Шоир ижодида бурилиш ясаган “Тирик сайёралар” китобини варақлар эканмиз, бу шеърлардаги шоир шахсида нақ Данкони кўргандай бўламиз: у вақт азииз, фурсат ғанимат, деб бир гапирди, икки гапирди, қўйингчи, ўн гапирди. Йўқ, одамлар ҳануз ғафлатда! Сўнг шоир юрагини шартта узиб шеърига кўчирдида, “Боқинг, одамлар!” дея бонг урди. Қарангки, шеърда ёнаётган шоир қалбининг алангаларидан шууримиз ёришиб кетади. Бундоқ қарасак, умр деб аталган бебаҳо бойлигимиз ёнаётибди! Асабларнинг, столлар устида кашфиётларнинг ёнаётганини кўрамиз. Навқирон ўттиз ёшимиз, ишчан қирқимиз, ғанимат эллик ёшимиз ва юрагимизда яширин, аммо ҳали қоғозларга кўчмаган дурдона асарларимизнинг ёнаётганини кўрамиз. Беихтиёр юрагимиз кўксимизга бота бошлайди. Уримизнинг талай қисми телеэкранлар қошида эриб кетаётгани ёлғонми? Талай қисми мажлисларга ем бўлаётгани-чи? Иш жойларимизда ҳафтасига икки бор мажлис қанда бўлмайди. Бир оғиз калом билан топшириш керак бўлган вазифани ҳам, албатта, мажлис қилиб, ҳайъат сайлаб айтиш шарт. Атрофга разм солсангиз, ҳеч ким ишдан безимаган, аксинча, ҳамма мажлисбозликдан, қоғозбозликдан безор. Бу қоғозбозликка ружу қўйган, кетма-кет келадиган тафтишчиларни айтмайсизми?! Уларнинг дастидан созанда созининг, шоир қаламининг, ишчи дастгоҳининг, ўқитувчи шогирдининг ёнига боролмайди. Олим китоб очолмайди, тажриба

Ҳар куни янги бир юмушни бошлаб,
Ташаббус кўрсатиб этдик жонбозлик.
Аммо қай кунидир кўнгилни гашлаб,
Орага суқилди шум қоғозбозлик!

Таъблар хираланди мисли ойнақдай,
Гайратларга соя тушди шу лаҳза.
Ишонч, юмуш, юрак турар пойгақда,
Тўрда қоғозбозлик қўллари пахса!

Кетма-кет келувчи текширувчисин
Ора кунда олти десам ҳам оздир.
Ҳар бир муаллимнинг чиқариб мисин,
Суриштирар турли-туман қоғозни:

Китоб ўқидингми, исботин ростла —
Мазмунин гинг демай қайта кўчир, ёз.
Кўрган киноингни тушир қоғозга,
Йўқса текширувчи асло кечирмас!

Сиёсий ҳаётда кунда юз хабар,
Барисин ўқиб чиқ ҳам айла рўйхат.
Зўр олим ёзибди уч янги асар —
Ўқиб чиққаним рост, дея бер тилхат!

Аллаким бошлиқни, бошлиқ-чи, бизни
Тинмай қистов қилар: бўлдир, ҳа, бўлдир!
Келганлар сўрамас иш-пишингизни,
Аввал бу лаънати қоғозни тўлдир!

Ишлар ўлда-жўлда, қўллар қоғозда,
Кўзларим дарвоза олдида кезар.
Пичирлаш қаёқда, баланд овоз-ла
Одил текширувчин кутгум интизор!

Келақол, кутганим, қоғоздан тезроқ
Ишчан қўлларимни айлагин халос.
Ахир ишларим кўп бундан тигизроқ,
Қоғозлар ичида гижимландим, рост!..

Юрак қилмас экан уришни канда,
Ҳалол меҳнат билан бергумдир овоз.
Келажак қуришдай юмуш турганда
Қуриб кетмайдими ҳар қандай қоғоз!

Бу шеърлар босилиб чиққандан бери, кўриб турибсиз, ўттиз йилдан зиёд вақт ўтиб кетибди. Аммо бугунги кун ўқитувчисию хизматчисини ҳам эзиб турган юк шу-ку! Бу “мажлисбозлик”, “қоғозбозлик” деган вирус мунча ҳам яшовчан бўлмаса! Халқ саратоннинг давосини қандай бетоқатлик билан кутаётган бўлса, юқоридаги иллатларнинг барҳам топишига ҳам ўшандай зор, интизордир...

Эркин аканинг шеърларини ўқир эканман, юрагим билан тасдиқлаб дейманки, шеър деганлари кўнгиш хуши эмас, мисраларда чарсиллаб ёнаётган шоирнинг юрагидир.

Туртинчи мақола

Эркин Воҳидов Буюк Шарқнинг қуёши ва ҳавосини симирган миллатнинг устухони, жони ҳамда минг бир рангли руҳиятидан яралган шоирдир. Унинг ўйлаш тарзи, тил ва дил изҳорлари, шеърларининг шакл-шамойиллари нақадар туркона, нақадар сингишимли, чанқоқбосди ва нақадар хуш ўқилади! Бу шеърларни фақат овоз чиқариб, ўзинг ҳам яйраб, атрофни ҳам яйратиб ўқигинг келади! Халқ шоири деганлари

шу, халқчил адабиёт, яъни халқни илдиэларигача ёмғирдай етиб ўстирадиган адабиёт мана шу!

Шоир халқ оғзаки ижодининг қайси жанридан фойдаланмасин нақ керакли пардага тушаверади, муродига етаверади. “Тангри ва ямоқчи” ҳикоят услубидаги шеърдир. Ямоқчи Худога “Менга ҳам бир қайрилиб боқ” дея узлуксиз ёлворгани-ёлворган. Ахийри, Худо ҳам бир куни раҳм қилиб: “Ол боқий умр, фаришта бўлурсан” дебди. Аммо ямоқчи кўнмасмиш: “Бир арава янтоқ берсанг, бўлди” дермиш. Тангри дебди: “Тун-кун саждалар қилиб, шунгамиди чеккан нолаю оҳинг? Нима қилар эдинг менга сизиниб, асли аравакаш экан худойинг!” Юмор билан айтилган бу шеър ҳаргиз кулгили эмас: эҳтиёж фарзанди бўлиб қолган инсон ўзининг олий матлабларга муносиб эканлигини кўпда унутиб қўяди. Инсонни орзулар буюклаштиради. Йирик орзу йирик курашларга чоғлайди. Майдалашиб кетма, эй инсон, дея хитоб қилаётгандай бўлади шеърят.

Масал жанридаги мана бу шеърни қаранг:

*Совуқ чордоқларда қувгинди, шумшук,
Оч ўлим ваҳмида яшаб ҳар нафас.
Тақдирдан нолийди эгасиз мушук,
Хонаки қавмига қилади ҳавас.*

*Бу эса ухларкан тинч ва бепарво,
Бош қўйиб беканинг иссиқ тўшига,
Хаёлида кезар бўғотлар аро,
Ёввойи озодлик кирар тушига.*

Қарангки, ёввойи мушук хонаки бўлишни орзулайди, хонакиси эса ёввойи ҳаётга илинж сақлайди. Шунингдек, ўзга ерни ҳавас қилиб,

бошқа ҳовлига ошиб ўтган ва у “чиройли” ерда “доно” калласидан айрилган ошқовоқ қиссасидан ҳам “Ҳар ерни қилма орзу, ҳар ерда бор тошу тарозу”, деган ҳисса чиқади.

“Тоғ лочини” шеърида тонг юдузи Зухрога етаман деб чил-парчин бўлган лочин қисмати сўзланади. Шу ўринда Абдулла Ориповнинг “Бургут” шеърини эслайлик: ўзини у қоядан бу қояга ураётган бургут ҳақида шоир “Эй табиат, шу шиддатга яраша мақсад берсанг бўлмасмиди?” деб хитоб қилади. “Тоғ лочини” шеъри ўша шеърни тўлдиргандай, мақсадда ҳам мақсад борда, етти ўлчаб бир кес, дегандай бўлади.

Шоирнинг мажозий образлардан ва юмордан унумли фойдаланишини кўринг: шеърнинг оти “Найнинг қисмати”. У най эди. Наволари билан ҳаволарни эритган, заминни элитган най эди. Одамлар уни тиниб тинглардилар. Аммо кунлар ўтиб, у улгайди, аввалгидай куйлолмай қолди. Ўтибордан андак нари бўлиб қолди. Одамлар уни чорламай ҳам қўйдилар. Барибир у бораверди. Энди уни Сур най деб атай бошладилар. Манфаат гадоси, шуҳрат гадоси бўлган кўнгил неларга етакламайди дейсиз. Най овоздан қолди, қулоқлари том битди, энди уни Кар най атадилар, бари бир у овоз йиртиб бўлса-да, ўртага тушаверди, тушаверди!

...Аслида, бу сен эмасмисан, эй Одам?! Тақдир сени най бўлишга сазовор этди. Кишилар кўнглига сеҳр бўлиб киришни насиб этди. Мўъжизалар унган иқлимнингда манфаатпарастлик қандай жой топди? Сенга тушган эл назари бахтинг эди. Чиркин феълинг уни забун этди. Худо сенга берган неъматларни эъзозлай бил, эй инсони Заиф, деган сабоқ бор бу шеърда.

Бешинчи мақола

Шоир инсон оламининг энг қайғули дақиқаларини ҳам юморга йўгириб тасвирлай билади. Юморнинг шарқона рангларини, ҳа, айнан шарқона рангларини моҳирлик билан намоиш этади. Исбот учун “Донишқишлоқ латифалари”ни келтириш мумкин. Латифа айта билишнинг ўзи бир иқтидор. Уни ўзи тўқиб, яна шеърга солиб, шеърга солганда ҳам қўшиқдай эшитимли шакл йўниб айтмоқ икки карра иқтидордир.

Донишқишлоқ қаер ўзи? Матмуса ҳангома-ларини ўқигач, кенгроқ фикр қилсак, ҳаммамиз катта Донишқишлоқнинг минглаб Матмусаларига ўхшаймиз. Бу кулгиларнинг қатига кирсангиз, суякларингизгача оғриқ туради:

Содда деманг уларни, (донишқишлоқликларни)

Улар содда бўлмайди.

Кулдирса ҳам сизларни,

Ўзлари ҳеч кулмайди.

Ҳа, кулишга куч етмай қолади. Сабаби, бу латифаларда бизнинг маънавий қусурларимиз шу қадар кулгили суратларда тасвирланганки, юрагимиз йиглаб томоша қиламиз.

...Матмуса ҳаммани қойил қолдириш учун чархпалакни тескари ўрнатиб қўяди. Бу хатони ўнгламоқчи бўлган донишқишлоқликлар гоҳ дарёни сал кўтармоқ бўладилар, гоҳ далани сал туширмоқ. Кимдир навбат билан чархпалакни тескари айлантириб турайлик деса, кимдир дарёни тескари оқиза қолайлик, дейди. Бу чаппа ҳикоя-ку, дерсиз! Йўқ сиз буни латифа деманг, бу — ҳақиқат. Шўро даврида орамиздан битта

Матмуса чиқди-да, асрлар оша авайланиб келган аёлни пўлат отга миндирамиз, ер ҳайдасин, деди. Ичию бағри тўкилиб кетгунча ишлатдик, ундан “қаҳрамон”лар ясадик. Яна биттаси чиқиб, аёлнинг қирқта жони бор, ҳуқуқимиз бир, биз билан баравар ишлаши керак, деди. Жами аёллар тонгдан қаро тунгача ишлади. Уйнинг барча хизмати ҳам уларнинг бўйнида қолаверди. Қишлоқ аёлларини айтмайсизми, оёқлари эркакча этикдан чиқмай, оқ ем бўлиб, бир кўрсанг жаззоқ далада, бир кўрсанг молхонаю қўйхоналарда тупроқ ютиб юрадилар. Боланинг касалини боқиш ҳам, уларнинг тарбияси ҳам аёлларнинг елкасида. Касалини-ку боқишни аёл уддалади, аммо бола тарбиясига вақт қани, тарбия қўлдан чиқди. Қарабсизки, дунё тескари айлана бошлади: аёллар жисмонан ва руҳан толиқдилар — улардан туғилган болалар зоҳиран майдалаша бошлади, саломатлиги ҳаминқадар. (Балки мустабид тузумнинг нияти шунга эришиш бўлгандир!) Болалар тарбиясиз қолди. Эрларнинг феъли ушоқланди, аёллари рўзгор тебратса орланмайдиган бўлиб қолдилар. Дилрабо хилқатларимиз феълида эса эркакшодалиқдай жароҳатлар кўпая борди. Хўш, Донишқишлогимизнинг қайси бир доноси ҳаётнинг чархпалаги тескари айланиб кетибди, бу хатоларни тўхтатайлик, деди?

Эркин Воҳидовнинг бу асарлари етмишинчи йилларда ёзилганини ҳисобга олсак, шоирнинг бу журъатини жасорат дейиш керак. Ўтмиш маданиятимиз, урф-одатларимиз, она тилимиз, миллий ҳуқуқларимиз писанд қилинмай турган пайтда “Донишқишлоқ латифалари” дунёга келди. Ўша туришимизда биз “Тандир кийган Матмуса” асаридаги гофиллик эшагига миниб, тандир

кийиб йўлга чиққан Матмусага нақадар ўхшаб кетар эдик!

Тандир кийган Матмуса эшак миниб бораётибди.

– Эй, тангрим, эшагимга ақл бер, йўлдан адашмасин, – дея тиланади. (Ўзига ақл сўрамайди!) Аммо эшак эшак-да, гоҳ Мағрибга қараб ўтлаб кетади, гоҳ Машриққа. Шоир дейдики:

*Дейдиларки, то бу дам
Йўлда эмиш Матмуса,
Боши ҳам йўқ, чеки йўқ
Чўлда эмиш Матмуса,
Аё дўстлар, адашган
Бир мўминдан кулмайлик,
Матмусадек ўзимиз
Тандир кийган бўлмайлик.*

Олтинчи мақола

XX аср ўзбек ғазалчилигида қатор ғазалнавис шоирлар мисолида бирмунча ютуқларга эришилган бўлса-да, Эркин Воҳидов ҳеч ким бажармаган бир вазифани бажарди: бу давр ғазалчилигида ҳеч бир шоир ғазалларининг тили унинг ғазалларидаги каби халқ тилига яқин турмаган. Ёрқин миллий руҳият тасвири шоирнинг, айниқса, жиддий ютуғидир. У ғазалда публицистик руҳдаги фикрларни ҳам, фалсафий, ҳатто танқидий мавзуларни ҳам жозибали тарзда куйлай олди.

Шоир ғазалларини юрак-юракдан ёзилиб, яйраб ёзган. Мумтоз шеъриятнинг гўзал анъаналари истеъдодининг имконлари билан қовушган ҳолда туйғулар тавсифининг ажиб бир қасрини яратади.

Ғазал шаклидаги бу қаср ошиқ ва маъшуқлар, кўнгли дардмандлар учун кўҳна бир макон. Унинг девор ва пештоқларига турфа маънилар битилган, битилганда ҳам ўйноқи, кўз олгич, фусункор шаклларда битилган.

Айт, бу сочинг толасиму, жон ипин бир бандиму,

Ёки сочинг толасига жон ипим бойландиму?..

Яна ўқийсиз, ўқийверасиз. Мисралардаги сўз ва оҳанг ипларига аста боғланиб бораверасиз. Кекса ғазалнинг қадим оҳанглари руҳингизни қўйиб юбормайди. Сатрлардаги куй тўлқинида шоир кўнглининг туйғу ва маъни жавоҳирлари гоҳ кўриниб, гоҳ кўринмай қалқиб оқиб боради. Сиз уларни ҳар бор тутганингизда топилдиқ топган боладай қувониб кетасиз. Бу оҳанг, бу маъно, бу шаклдан кўнглингиз ҳам, қулоғингиз ҳам барабарига ором олади.

Регистон қурилмаси, “Шашмақом” оҳанглари, “Тановар”нинг таровати ҳеч кимга ўзбекка азиз бўлганчалик азиз эмас! Ғазални бор нафосати билан бошқа тилларга ағдаролмасак начора! Ўзбекчалигича яшайверсин. Таржимага бўй бермайдиган, шарқона завқ-шавқ манбаи бўлган ғазал биз учун ўша Регистон, “Шашмақом” ва “Тановар”нинг биридир!

Шоирнинг муҳаббат мавзуси учун ғазални танлагани бежиз эмас. Ғазал севги изҳорининг энг гўзал шаклидир. Ғарбда маъшуқа деразасининг тагида куй чалиб, қўшиқ куйлаб, изҳори дил қилиш (серенада) русум бўлган. Ғазал эса ҳам созанда, ҳам хонандадир. Ўқиганингда ундаги маънидан, кутилмаган қиёслашлардан таъсирланиш бошқа,

аммо унинг оҳанги, ўқишлилиги яна алоҳида завқ беради, худди қўшиқ куйлаётгандай бўласан. Балки газалнинг худди шу фазли унинг йўқ бўлиб кетмаслик омилларидан биридир.

Алишер Навоийда шундай байт бор:

*Ошиқ они билки, эрур дарднок,
Ҳам тилу, ҳам кўнглию ҳам кўзи пок.*

Эркин Воҳидовнинг лирик қаҳрамони ўшандай покдомон. Унинг табиатида юксак маънавият мавжуд. Кўнгил изҳорлари ҳам шарқона — пардали. Унга Фарҳоддан фидолик, Мажнундан жунун мерос. У ёрга туҳфа қилмоққа имконларидан ортиқроқ имконлар излайди. Ошиқ “унга (ёрга) жону жаҳонни бой бериб оламда бойдурман”, дейди. Муҳаббат заҳматларини давлат деб билади. У ўз муҳаббати эвазига маъшуқадан муҳаббат тамасини қилмайди, уни койимайди, гина қилмайди. Ошиқ юрак учун юракка ишқ тушганлигининг, кимнидир ҳақиқий севиб қолишнинг ўзи бахт! Лирик қаҳрамон муҳаббат изтиробини битмас-туганмас бойлик деб атайди:

*Сайр этарман кўча-кўйда ёр хаёли бирла шод,
Қилмагай ҳеч ким ёнида*

шунча тилло бирла сайр.

Ошиқ маъшуқага бу дунёнинг барча неъмат ва афзалликларини бахш эта туриб, қайтимига унинг мислсиз дилозорлигини қабул қиларкан, “касби инкорлик сенгаю айбга иқрорлик манга” деб бош эгиб туради. “Дард дебон ким айтмиш они, дардларимга дори ишқ” дея бу ўтти кўксига янада маҳкамроқ босади. Навқирон умрию нав-

қирон тилакларини ёр йўлига тиккан ошиқни
дийдор илинжи қайта бутунлайди, оловлар
ичидан самандардай бутун олиб чиқади. Маҳбуба
эса бевафо, мағрур ва беписанд. Ошиқ шунда
ҳам унинг тарафини олади. Маъшуқа феълидаги
қусурларни уни яратганга тўнкайди:

*Нечун ҳусну садоқатни эгиз туғмабди бу олам,
Табиат қасдидир ёки бу ҳам битта хатосидир.*

Бу улуг Навоийдан қолган ўша ҳам тилу, ҳам
кўнглию, ҳам кўзи пок беминнат муҳаббатдир.

Еттинчи мақола

Ҳазрат Навоий ишқ кишидаги ярамас сифатлар-
ни куйдириб тозаловчи бир ўтдир, дейди. Ошиқ
бўлгич киши ҳақиқатан ўзида чексиз саховатга,
мардликка интилиш, рағбат сезади. Ўзининг аҳво-
ли-ку ночор, аммо ишқ уни шундай тараддудга
соладики, гўё қўл чўзса, у кўк тоқига етади, бутун
мавжудотни гапиртира олади, ҳаракатга келтира
олади — муҳаббат унинг учун қудрат манбаидир.

Ҳофиз ўз маҳбубаси илинжида “Қаро холига
бахш этгум Самарқанду Бухорони” дея тантилик
қилса, Эркин Воҳидовнинг лирик қаҳрамони:

*Бас, шикоят қилма, Эркин,
журъат айлаб йўлга чиқ,
Сенга бир одим Самарқанд,
сўнг Бухоро бир қадам, —*

дея азобларга беписанд ҳолда ўз суюқлиси сари
интилади.

Муҳаббат оташини

Ҳар қачон дўзахга тенг қилмам,
Нечунким, менга нурли
Талъатинг жаннат билан тенгдир.
Кечиб қўй, ошиқ ўлгач,
Икки олам мулкидан, Эркин,
Муҳаббат ичра барча
Заҳматинг давлат билан тенгдир, —

дея ўқтамлик қилади. Ўзи шундай: ўққа учраган одам азобловчисини умрбод қарғаб ўтади. Аммо ишқ ўқиға учраган киши эса ўз яраловчисини тобора севгандан-севиб боради. Бу қадим савдо Эркин Воҳидов газалларида ҳам ўз иқлимини ўзгартирмай сақлаган:

Уйғониб сўнг, майли Эркин,
Дорга оссин ёр сени,
Кўзга сурт сиртмогини-ю,
Тиз чўкиб дорини ўп.

Шоир учун ҳижрон юки шу қадар даҳшатли юкки, у “Тоғни укпарча учуриб юбориши”, “Ер билан осмонни бир қадоқ тошча” чирпирак қилиши мумкин. Шунинг учун:

Мен бўлай жондин жудо
Бўлгунча жонондин жудо,
Не керак жон, эзса жоним
Бир умр армон юки, —

дейди. Бу газаллардаги кўтаринки романтикадан руҳингизга нур, енгиллик таралгандек бўлади. Олам кўзингизга аслидан кўра бошқачароқ кўрина бошлайди. “Кўзимни юмишим билан хаёлимда

севишли кишим гавдаланади” деган тушунчанинг
дилбар сувратини қаранг:

*Кўз юмар бўлсам кўзим олдида пайдо гул юзим,
Гунча кўз очмоғи бор булбул кўзин юммоғида.*

Гунчанинг кўз очиши, кўнгилда ишқнинг
кўз очиши бор гап, аммо тонгнинг “кўз очиши”
қандоқ бўлди экан?

*Кўниб гул узра булбул
Ишқ китобини варақлабдур,
Юмуқ тонг кўзлари
Ўтлиқ навосидан чарақлабдур.*

Бу “тонг отди” деган сўз. Шоир назарида тонг
ёришаётгани йўқ, ишқда куюётган булбулнинг
ўтлиқ навосидан тонг сесканиб кўзларини очиб
юборди.

Яна бир газалда ошиқ роз айтиб шеър битмоқчи.
Аммо ёр номини тилга олиши билан:

Шеър ипи ногоҳ қаламнинг игнасинин қочадур...

Шоир заргардай ишлайди, қайси сўзни байтнинг
қаерига қўйса, нафисроқ жаранглашини, қайси
сўз қаерда ярқираб товланишини билади. Ва
осонлик билан ўзи айтгандай “санжоб” мисралар
тузади. Мен Эркин Воҳидовни “сўз жонглёри”
дегим келади. У сўзларни шундай усталик
билан иргитиб ўйнайдики, сўзлар унинг қўлида
укпардай учади, юмшоқ ҳаракатланади. Товланиб
учаётган сўзлардан нафис жаранглар тўкилиб
туради. Мисралар гўё қалам остидан эмас, сеҳрли
бир дастгоҳдан чиқаётгандай текис, қуйма. Бирон
жойда на қўлнинг, на чокнинг изи кўринади.

Саккизинчи мақола

Менга шундай туйилади: ҳозир шеърда ақлли гап айтишга интилиш кучлироқ. Тасвирийлик, поэтик бўёққа эса эътибор камайиб бораётгандай. Ўткир фикрли шеър яхши, албатта. Аммо унинг яланғочланган қиличдай бўлиши ҳам жоиз эмас. Ахир шеър доим дорилик учун ёки қурол ўрнида ишлайвермайди-ку. Шеър биринчи навбатда санъат асари, ором, завқ мабаидир. Навоийда шундай байт бор:

*Назмки, суврат эрур хуш анга,
Зимнида маъни дағи дилкаш анга.*

“Шеърсанъатбиланёзилишикерак” дегантўхтам Эркин Воҳидов учун ҳам ижодий эътиқоддир. Сўзга сайқал бериш жараёни шеър битилишининг энг инжиқ, энг аҳамиятли дақиқаларидир. Мана шу жараёнда сўзлар мўъжизага айланади, оҳанг, поэтик ранг уйғунлиги вужудга келади, шакл ва мазмун бирлиги қарор топади. Сўз устида ишлаш мумтоз шоирларимиз орасида анъанавий ижодий мусобақа шаклларида бири бўлган. Эркин Воҳидовда ҳам шу анъананинг кўринишлари мавжуд. Дейлик, муҳаббат мавзусига бағишланган газал битиш. Бунда ишқ ҳам, ошиқ ҳам, маъшуқа ҳам, ишқий кечинмалар ҳам реал-конкрет эмас. Қаламга олинаётган нарсa, ҳодисотнинг поэтик қирраларини ким кўпроқ оча олса, шеърый образлилик борасида топқирлик иқтидори қанчалик баланд бўлса, голиб саналган.

Шоирнинг “Гуллар базми” газалини олиб кўрайлик:

...Шоир гулзорга кириб эди. Унинг нигоҳи ранглар талошида-ю, кўкси туйғулар талошида қолди. Демак, шеър яралажак, муҳаббат баҳона, шоир ташхис (жонлантириш) санъатини ишга солади-ю гўё ёр бог сайлига чиқади. Маҳбуба бог томошаси илинжида, бог эса маҳбубанинг ҳуснига маҳлиё! Буни қарангки, санам гулзорга кирган заҳоти, эндигина кўз очган гунчалар бу малоҳатни кўриб хандон уриб очилиб кетадилар. "Гуллар шоҳиман" деб мағрурланган лоланинг кўзи ул гўзалга тушгач, шарманда бўлгани унинг қип-қизил юзидан аён бўлиб турибди:

*Карнай гулининг оғзи очиқ, волаю ҳайрон,
Наргиснинг, ажаб, икки кўзи санда бўлибдур.*

Бу мисраларда карнай гулининг табиий кўриниши, "Ҳайратдан оғзи очилиб қолди", иборасига нақадар мослиги, гўзалларнинг кўзига қиёс этиладиган наргиснинг икки кўзи санамга суқланиб боқиши ташхис санъати чизган қуйма бир сатрдир.

*Саф-саф тизилиб сафсар оёгингга қўйиб сар,
Банд-банд узилиб, жони билан банда бўлибдур.*

Бу байтда тавзеъ (бир хил товушлар билан бошланадиган сўзлардан фойдаланиш) ва иштиқоқ (ўзақдош сўзларни уюштириш) санъати гўзал бадийлик занжирини ҳосил қилган.

*Қирқ бошларимиз, қирқ дея, қирқ оға-ини гул,
Тигингга улар бари сарафканда бўлибдур.*

Бу байтда ташхис ва тажнис санъати билан яратилган табиий манзарани кўриб турибсиз.

Яна эмишки, ҳовузда сузаётган нилуфар гул эмас, санамга пешвоз ҳолда оқ елканда келаётган ҳур эмиш. Лирик қаҳрамон ёрга шеърий гулдаста туз-моқ ниятида экан, аммо гўзалнинг пойига ўзини фидо қилган даста-даста гулларни кўриб, ўйлари пароканда бўлибдур. Ҳадсиз гўзал, сара гуллар маҳбуба қошида ўзини хокисор билибдими, билиб-билмай тўқилган шеърий гулдастага йўл бўлсин!

Тўққизинчи мақола

“Сурма” номли газални олайлик. Тоғ жинси сурма ва ошиқ. Шоир орага тушгач, улар бир бутунликка айланадилар:

*Аслида ким қарарди ётганда хор сурма,
Бўлди азиз кўзига суртганда ёр сурма.*

*Ёр кўзига етишмак савдо экан-ку душвор,
Ёниб кўмир бўлибди бечора зор сурма.*

Шеърият инсон билан табиатни қовуштиради. Жонсизмавжудотга жон ато этади. Атрофимиздаги гунг борлиқ нақ инсоний лаҳжада сўйлай бошлайди. Уни тингламай иложимиз йўқ: сурмада тоғ юки, ошиқда ҳижрон юки, асрий жараёнлар натижасида сурма қора, ошиқ эса ишқ ўтида куяди, сурма куя-куя ёр кўзига етишади, ошиқ эса саргардон. Унинг сурмага қарата:

*Минг йил ётиб сенингдек ғам тоғининг тагида,
Сўнг майли бўлсам охир тақдирга ёр, сурма, —*

деганда сурманинг тоғ жинси эканлиги эсингиздан чиқиб, уни садоқат, матонат рамзи сифатида

Ўсмали қош дема, зумрад —

нақш этилган саждагоҳ,
Кам бу кун меҳробга ихлос,
лек бу кўп мухлисли барг.

Бу сатрларни ўқирканман, бир ўйимга Абдулла Ориповнинг “Ёлғиз Аллоҳим менинг — биринчи муҳаббатим” мисраси келса, бир ўйим Навоийга кетди:

Титрангиз, эй аҳли дин, исломингиз қошиғаким,
Форати дин этгали ул номусулмоним чиқар.
 (“Хазойин ул-маоний”)

Баргнинг қуйидаги ҳолати ошиқ қисмати билан нечоғлик бир хил даражада:

Воҳ ажаб, ўз наргисига
банда бўлмиш, не илож,
Индамай киприк — тикан
заҳмин чекар номусли барг.

Шоир бу газалнинг битилишида шеър санъати-нинг қайси имконларидан фойдаланганини ўзи шундай қайд этади:

Икки барг таърифин Эркин
шеърга солса тонг эмас,
Ул бири ташбеҳли баргу
ул бири тажнисли барг.

Ўнинчи мақола

Навбатдаги тўхтам “Ўзум” газалига. Сиз ундаги ташхис санъатига эътибор беринг: боғда

узум етидди. Саватларга солиниб, бозорларга юборилди. Ортганлари хумларда шарбат бўлди. Ҳа, нима бўпти дейсиз. Одамий тириклик йўсинида! Шоир эса — шоир! Бу ҳолатни у ўз йўригича кўради. Ногаҳонда узум гулобини бир қизнинг қўлида тасаввур этади-ю, муҳаббат тилида сўзлай бошлайди: гўё узум узум эмас — ошиқ. У ёр йўлига кўп термилди, ниҳоят уни топиш илинжида бош олиб бозорларга кетди. Ошиқликни даъво айлагани учун уни хум ичра зиндонбанд этдилар. Кейин нима бўлибди денг:

*Хум ичинда неча йил хун бўлмоқ эркан қисмати,
Лабларингга етди охир бир пиёла қон узум.*

Лирик қаҳрамон бу дардли ҳикоясини тугата туриб, бир йўла ўз муддаосини ҳам изҳор этиб олади. Бу қиссадан кейинги гўзал ҳиссадир:

*Эй дилором, сенга Эркин
тутди майдек шеърини,
Дил хумида неча йил
қон бўлди бу девон — узум.*

Шоирнинг “Ҳофизга” ғазали ҳам оригинал асардир. Бунда ошиқ романтик парвоз оғушида. Маъшуқа эса қадамлари замон кафтига тегиб турган шу куннинг қизи. У билимдон ва ҳозиржавоб. Эҳтимол, ҳофизнинг маъшуқасига “минг Самарқанд, минг Бухоро берай” дейиши хуш ёққандир. Аммо бизнинг ошиқ дейдики, “...нигоримда ҳавас йўқ, мулку давлат, мол учун”. Ошиқ янги ойни ёрига сирга қилиб таққиси келади, аммо фалакиёт илмидан хабари бор маҳбуба дейди:

Зормидим жездин ясалган ҳийлаи аъмол учун.

Ўз паривашини Ойга қиёс этиб эди, бундан ошиқ шўрликнинг ҳануз боши ҳам. Шўх ва кож ёрнинг истигносидан ҳалак бўлгач, у пировардида машрабона нола билан “Ҳажрда қаддимни дол этдинг” дегани заҳоти, бурро маҳбуба нима дейди денг:

Ким қўйибди севгини қадди букилган чол учун.

Бирдан руҳингизга юморнинг яйратувчи тўлқинлари таралади. Бир зум борлиқни унутиб, ҳузурга чўмасиз. Мана шу мисра учунгина бу газал битилган бўлса ажаб эмас. Сўз ўйинининг шарқона ифодаси бу. Бу мисра билан маъшуқа бизнинг лирик қаҳрамоннигина эмас, ҳатто ҳофизни ҳам сўз-ла енгди десак бўлгудай!

Эркин Воҳидов анъанавий сўз санъатларидан ўта моҳирона фойдаланади. Иштиқоқ ёки иқтизоб деб аталган санъатнинг қўлланиши муносабати билан мисралардаги сўзларнинг яйрашини, чапак чалиб рақсга тушишини, қулоғингизга куй бўлиб қуйилишини кузатинг:

Дилга ёз дилбар сўзин,

жонон сўзини жонга ёз.

Куйса жонинг, жонажонинг,

шавқи жон жононга ёз.

(“Достонга ёз”)

Гул бўлиб, гул-гул ёниб

гулшан аро гулчеҳралар,

Гул узиб уйнар, қўйиб

гулга бино гулчеҳралар.

(“Гулчеҳралар”)

Қаро қошинг, қалам қошинг,
қийиқ қайрилма қошинг, қиз,
Қилур қатлимга қасд қайраб —
қилич, қотил қарошинг, қиз.
Қафасда қалб қушин қийнаб,
қанот қоқмоққа қўймайсан,
Қараб қўйгил қиё, қалбимни
қиздирсин қуёшинг, қиз.

Шоирнинг бу ёзмишлари гўзал ғазал қасрига саёҳатдир. Бу ғазалларни бошқа тилга ўтирсак, бир мунаққид айтганидай “ҳеч нарса қолмаслиги” мумкин. Чунки бу ғазаллардаги сўз “ўйини” гўзалликлари фақат ўзбек тилидагина бўй кўрсата олади. Бу мисраларни фақат ўзбек бўла олгангина ўқиса гашт қила олади.

Шоир, айниқса, ўз ғазалларида ҳозирги замон ўзбек тилининг юксак ифода йўсинини топа олгани, ўзи орзу қилганидай, “юксак ҳислар, нозик санъатлар, тағдор мисралар” яратишнинг уддасидан ўта билгани уни халқ орасида машҳур қилди. 60–70-йиллар шеъриятида мумтоз адабиётнинг ғазалчиликдаги анъаналарини давом эттиришда Эркин Воҳидовчалик “кўп ва хўб” меҳнат қилган бошқа ижодкор йўқ, десак ҳам бўлади.

Ун биринчи мақола

Халқчил асарларда ҳаёт воқеалари, халқ учун муҳим қимматга эга бўлган масалалар халқ манфаатлари нуқтаи назари асосида ёритилади. Ғазал хусусидаги мунозараларда бу кўҳна жанр рамкасига ижтимоий-сиёсий муаммоларнинг

сигиши душвор эканлиги, инсон руҳиятининг реалистик ҳолатларини бериш мушкуллиги ҳақида гап кетди. Авваламбор, бу даъвога қарши жавоб мумтоз шеъриятимиз саҳифаларини тўлдириб турибди. Қолаверса, Эркин Воҳидовнинг ҳам бундай долзарб мавзуларда битилган талай газалларини учратамиз.

Шоирнинг “Даврон юки” газали давр ташвишларидан, уруш ва тинчлик орасида титраб, қалтираб турган замин хавотиридан нидодай янграйди:

Ер узра юксалмиш Инсон

бир қўлида нур — чароғ,

Бир қўлида бор унинг

Маҳшар била тўфон юки...

Ер сийнасига “бешта қитъа, тўртта уммон юки” оғирлик қилмайди, лекин кўксига томган қон юки зилдан зилдир! Замин титроғининг боиси шу! Эй табиат, эй она-Ер, Одамга инсоф тила, токи унинг бағрини виждон юки тарк этмасин, дейди шеър.

Алишер Навоийнинг машҳур:

Ўн саккиз минг олам ошуби агар бошиндадир,

Не ажаб, чун сарвинозим ўн саккиз ёшиндадир.

Байти билан бошланадиган газалидан таъсирланган шоир ўша баҳрда, мазкур газалнинг қофияларидан фойдаланган тарзда, аммо бутунлай бошқа — ахлоқий-тарбиявий мавзуда оригинал асар яратди. Ҳатто газалнинг матлаъси ҳам Навоий байтининг матлаъси билан бошланади (битта сўзи алмаштирилади, холос):

Ўн саккиз минг олам ошуби падар бошиндадир,
Не ажаб, чун ўгли онинг ўн саккиз ёшиндадур.

Бу газалда тўқликка шўхлик қабилидаги “бе-
бошликлар”, фарзанд тарбиясининг ота-онага бог-
лиқ бўлган илдишлари ҳақида аччиқ гапирилади ва
газал қуйидагича тагдор ифода билан якунланади:

Йўқ, ажаб, ёшлиқда ўглин
ота ардоқлаб, суйиб,
Эркалаб бошига қўйди,
ул ҳамон бошиндадир.

Ўз миллатига фарзанд шоирнинг, фарзанд бўл-
ганда ҳам халқнинг тақдирига масъул, ориятли
шоирнинг изтироблари унинг қасидаларида ҳам
намоёндыр. Мумтоз адабиётимизда қасида аввал
шоҳларга, мартабали одамларга бағишланган. Эр-
кин Воҳидов ўзининг “Инсон”, “Ўзбегим”, “Қўл-
лар” қасидаларида оддий инсонни энг улуг, энг
қодир зот деб билади. Бу асарларда шоирнинг она
халқи, миллатига бўлган муҳаббати умуминсоний
моҳият касб этади. Шоир мушоҳадасида чегара
йўқ, миллатнинг фарқи йўқ. Унинг диққат-эъти-
борида жами инсоният учун ягона бўлган Ер
шари-ю уни тўпдай иргитиб ўйнамоққа қодир
турган Инсон сурати туради: истаса фаттон,
истаса қурбон инсоннинг, истаса сиртлон,
истаса жайрон инсоннинг, истаса хандон, истаса
гирён инсоннинг; истаса комрон, истаса яксон
инсоннинг мураккаб дунёсидан танг қолган шоир
умумбашарият гамини еган ҳолда дейди:

Ким фаранги, ким ҳабаш,
ирқ, қон талаш, имон талаш,
Шулми инсондек яшаш,
армон ўзинг, афгон ўзинг.

Мамлакатга мамлакат,
миллатга миллат бўлса қасд,
Қилгувчи сўнг оқибат
армон ўзинг, афгон ўзинг.

Онаизоринг — замин,
танҳо йўгу боринг — замин,
Хаста беморинг — замин,
ўғлон ўзинг, дармон ўзинг.
(“Инсон” қасидаси)

Афлотун санъатнинг таъсир кучини катарсис — покланиш деб атайди. Юқоридаги каби асарлар китоб варақларидан одамларнинг қалби ва шуурига кўчади. Ва китобхоннинг ички оламида ботиний қудрат бўлиб яшай бошлайди.

ИЗҲОРИ ДИЛ

(Турсунали полвонга мактуб)

Иним Турсунали! Балки дардингга шерик бўлмаган инингдан кўра руҳиятингга мадакор бўлган ватандошинг, хеш-ақрабойинг қимматлироқдир! Ҳозир буни мен жуда-жуда ҳис қилиб турибман. Бугун сизни ким деб чақирсам кўнглим ёзилса, қайси мурожаат орамиздаги масофани яқинлаштирса, ўша сўз билан юзлангим келди: адашим, водийдошим, тупроқдошим, тилдошим, дил ва диддошим, сал кам етмишимда кашф этган топилдигим — Турсунали! Сиз мен — гафлатий опангизни кечириб қўйинг, аслида Фарғонада сиздай инсон борлигини билиб олганимга ўттиз йиллардан зиёд бўлди-ёв! Бу дунёсини катта бир китоб десак, сизни унинг зарварақларидан бири деб номлаб келдим. Сиз ҳақингизда гап кетганда “бу инсон Аллоҳнинг юртга юборган инъомларидан бири-да”, деб қўярдим. Аммо сусткашлик қилибманми ё оначилик, аёлчилик юмушларига кўмилиб кетибманми, сизни яқиндан кўрай, суҳбатлашай демабман-да! Асосий тўсиқ аёллик андишаси бўлган бўлиши керак, аслида эса, рўбарў келгани журъат тополмадим, шекилли. Нима учун журъатим етмаган, биласизми, мен ота маконим Шарқни, Марказий Осиёни ва унинг кўксига жойлашган Ўзбекистонни буюк салобат, файзистон деб, яна уни сиру асрор, билимлар ва мўъжизалар ватани деб биламан. Ва ҳар доим шу ернинг фарзандиман деганимда ўзимнинг гоят ушоқлигимни билиб қоламан, шу туришимда бу заминга ярашмаётгандай хижолат чекаман ва Яратганга “мени бутунлаштир, шу тупроққа му-

носиблаштир," дея илтижо қиламан. Сиз эса, укажон, ўша мен ардоқлаган Шарқнинг портретига ўхшайсиз, унга тик қараш эса жуда истиҳолали...

Ўн йиллар аввал Тошкентдаги "Зарафшон" ресторанининг атрофида гуруҳингиз билан томоша кўрсатаётган экансиз. Ўшанда сизни экрандан ташқарида биринчи кўришим эди. Мен ҳам аста одамларнинг ортига бориб турдим. Дастурларингиз охирлаб қолган экан. Ўзимни энди четга оламан деб турсам, тикка менга қараб юриб қолдингиз. У ёғимга, бу ёғимга қарадим, йўқ, сиз нақ мени мўлжаллаб келардингиз. Қисқагина саломлашдингиз, соғлик-яхшилик тиладингиз, қўлимга икки-уч майда китобчалар тутқазиб, қўлингизни кўксингизга қўйиб, тавозе билан ортингизга қайтдингиз. Шундай одам мени танир экан деб, қай пайтгача бойвачча бўлиб юрдим. Тухфа қилинган рисоалар турли муаллифларнинг одоб-ахлоқ ҳақида ёзганлари экан. Ўзим ҳам шу соҳанинг дастёри бўлганим учун маънавият тарбиясига бўлган эътиборингиздан кўнглим оройиш топган эди ўшанда...

Қудангиз Қосимжон ва Фарғонанинг баҳоси йўқ шоираси Зуҳра Алиеванинг худо хайрларини берсин, менинг ярим асрлик хатойимни тўттириладилар: ўзимга билдирмай, мен кутмаганда сизнинг муборақ остонангизга рўбарў қилдилар. Дарвоза ташқарисида хонадоннинг офтобдай бекаси Гулчеҳрахоним атрофига раста қизу келинларини тизиб қўйиб, бизни кутиб олдилар. Ичкарига қадам босиб кирдим-у ичимда "Эрам боғи шунақа бўлса керак-да", дедим ва "Бу кимнинг уйи?" дея сўрадим пичирлаб. "Полвон аканинг-да!" дейишди. "Қайси полвон?" — дейман тушунмай. Аммо, гапнинг очиги, шу аснода кўнглимда полвонларнинг

ичида ҳам мухлисим борлиги ва устига-устак, мени меҳмонга таклиф қилганидан ажабтовур ҳузур туйдим. Зуҳро шоира қулогимга шипшиди: "Турсунали полвоннинг уйига келдик, опагон!" Довдираб қолдим. Шу аснода қаршимизда сиз пайдо бўлдингиз. Бу ҳол шундай тез юз бердики, мен учун асло қўл етмас жой, уфқларнинг ортида тасаввур қилганим инсон наҳотки рўпарамда турибди, унинг нақ остонасига келиб қолишимни тушимда кўрсам ҳам ҳайратдан қотардим, ахир! Қандай саломлашганимни, нима деганимни, сизлар қандай сўрашганингизни, худо ҳақи, асло эслолмаяпман! Аммо қаттиқ ўнгайсизландим, шу эсимда. Миллатнинг шундоқ фарзанди остонасига наҳотки ҳеч бир тадорик кўрмай, шўппайиб келаверсам? Ахир қўйлар етаклаб келсам, саватларда сарполар кўтариб кирсам ярашмасмиди?! Саломлашганда, ҳол-аҳвол сўрашганда ўзингизга, аҳли аёлингизга айтадиган чиройли гаплар тўқиб келсам бўлмасмиди дейман нуқул!

Ишонаверинг, укагон, ўша кунги ҳаётим мен учун эртак ичра кечди. У сазоворликдан умрим бирмунча узайганини, ўзимнинг ҳам бойиганим, анчайин улғайганимни чандон сездим, Яратганга шукрлар айтдим. Сиз ҳам унга ҳамду санолар айтинг, укагон! Сизни ўзи севган бандалари қаторига қўшгани учун, яъни покиза наслдан зувалангизни ясагани, кўксингизни оппоқ ниятларга тўлдиргани, ниятингизга яраша жуфт ва фарзандлар ато этгани, қалбингизнинг кўзини очиб қўйгани, табиатга, меҳнатга, яратишга, ижодга, йўқдан бор қилишга муҳаббатли қилиб қўйгани учун Ўзига шукроналар айтинг. Биргина бандага шунча саодатмандликнинг насиб этиши нақадар гўзал! Ҳовлингизнинг тўридан ўтаётган суддай Шохимардонсой сувининг баҳосига ўзи

ўлчов йўқ! Ундай ширин сувни ҳеч қаерда ичмаганман. Бобо-момоларимизга тегишли осори атиқаларни муҳаббат билан тизиб, авайлаб, улар билан ҳовлингизни безаб қўйганингиз ҳаммамизни яйратадиган иш бўлибди. Бу буюмларнинг ҳар биттасида не-не инсонларнинг бармоқ излари бор ва ҳар биттасини нечтадан руҳ кўтариб туради ахир! Назаримда, сиз бизнинг ота-боболаримизни ҳам хонадонингизга чорлаб олибсиз. Аввали Аллоҳ, аммо ўша руҳлар ҳам сизни қўллаб, қўлтиқлаб тургани аниқ.

Сизнинг бу ишларингиз жуда катта кўргазмали тарбия: бу тутумларингиз билан “мен ота ўғилман” деб турибсиз, султон суягидан тонмаслигига урғу беряпсиз. Укажон, ёшим улғайганда бир ҳақиқатни англаб етдим: жаҳонга татийдиган тараққиётга эришиш мумкин, аммо ҳар бир миллат ўз илдизига суянса, ўз илдизи орқали озуқалансагина мустақкам ўсар экан. Ўтиб кетгану тирикларининг дуолари, розиликлари, авлодидан мерос бўлиб келаётган дид ва асрий кўникмалари билан унинг камоли тезлашар экан...

Ўша куни биринчи марта суҳбатингизга қулоқ тутдим. Мен сизнинг фақат полвонлигингизни билар эканман. Сиз эса шундай гапиряпсизки, нутқингизда Шарқнинг жами жилваларини кўриб турардим. Адабиётга, шеърятга бўлган муносабатингиздан ҳайратландим ва ҳадя қилган китобларингизни уйга келиб ўқиб кўргач, ўзбекнинг яна бир нозик қалам ёзувчисини топиб олдим. Полвон қадамларингиз билан сўз оламига хуш келибсиз, иним! Яна шоира Зухро айтдики: “Сиз унинг дор остидаги нутқларини эшитмабсиз! Машғаладай ёниб гапирди”. Сўзни севиб айтганки, сўзга ўзини тутантириқ этганки одамни топсам, гижимларим ёзилиб кетади, “хайрият!”

дея ҳайқириб юбораман ичимда! Сўзни уддалаб айтиш маромига етказиб танбур чертишдай гап! Тингловчидан ҳам кўра чалганнинг ўзи кўпроқ маза қилади, Яратганнинг бу тортиғи ҳам сизга муборак бўлсин!

Суҳбат орасида бундан ўттиз йиллар аввал “халқлар оғаси”нинг кичик бир вакили “биз сизларга костюм-шим кийишни ва бўйинбоғ боғлашни ўргатдик”, деб писанда қилгани ва сиз ўша жойнинг ўзида костюм билан бўйинбоғни ерга улоқтириб чиқиб кетганингиз ҳамда ўшандан бери яктагу белбоғ, чопон, дўппи-ю этикка ўтиб кетганингизни айтдингиз. Ўттиз йиллардан зиёдки, фақат миллий кийимда юрар экансиз. Қандай гўзал журъат бу! Водийча чапанилик, ўзбекча гурур, йигитчасига қатъият мана шу! Ва ўйлаб кетдим, тасаввурларимда яйраб кетдим: қани эди ҳамма эркакларимиз дўппиларни дол қўйиб, оқ ятаклар устидан қўша-қўша шохи қийиқлар боғлаб юрсалар. Қийиқларнинг тўрт бурчига ўзбекистонлик ойимларнинг дуолари, изҳори диллари битилган бўлса! Белбоғ йигитни тик ушлаб турадиган орият рамзи ҳисобланарди. “Белинда белбоғинг борми?” деган хитоб “Йигит бўлсанг, йигитнинг ишини қил”, деган ўтитни берарди. Ҳозир эса жами эркак белбоғсиз. Илоҳо, белбоғларини бой берган бўлсалар ҳам йигитлик ориятлари омон бўлсин, биз аёлларнинг бахтига, эркаклик андишалари барқарор турсин!

Уйга қайтгач, китобларингизни ўқиб чиқдим. Аввалига у ер-бу еридан ўқиб кўрдим. Кейин бошидан бошлаб миқ этмай мутолаа қилдим. Кўзимдами, кўнглимдами бир нарсa порлаб кетди! Ажабо, бу полвонлик деганлари ҳам ўзи бир дунё эканку! Уларнинг ҳаётидаги ёзилмаган қонунлари, ўтиб бўлмайдиган чегара чизиқлари, ўзларига хос дунёқарашлари, бир-бирларига бўлган муноса-

батлари, уларнинг ирода қувватлари... Ҳай, ҳай, мунча оҳанраболи бўлмаса! Ўқиб роҳатландим. Ўзбекистоннинг жами полвонларини эъзоз билан бирма-бир тилга олибсиз. Ва ана ўша полвонларча таҳлилларингиз, ўз нуқтаи назарингиз, ҳазилларингиз шу қадар халқчилки, ёзганларингиздан бутун Ўзбекистоннинг гуркираган нафаси келиб турибди. Сиз полвонлар ҳақида ҳикоя қилатуриб, ўзингиз билмаган ҳолда, халқимизнинг энг ички қатламларининг суратларини, содда, аммо улугвор феълларини, унинг гўзал удумлари ва минг шайтон уринса ҳам айнита олмайдиган одабийликларини тасвирлаб бергансиз. Мана шунинг ўзи гўзал миллий тарбия! Мана шу-да миллий маънавият сабоқлари! Раҳмат сизга, иним!

Турсунали, кейинги пайтларда юрагимни бир ташвиш босиб қолган, юрагимда бир алам йиғлайди: бир она, аёл сифатида, муаллима сифатида, шу жамиятнинг қалам тутган мўъжаз бир адибаси сифатида бир нарсадан кўнглим тўлмайди. Бу ўғил бола тарбиясини кўнгилдагидай олиб бормайдиганимиз, йигитлик мақомининг сустлаб кетганидир. Бир шеъримда шундай дебман:

*...Орланмайин бўлурми, аёл озор ичинда,
Ҳам кўча-ю ҳам уй деб ишу бозор ичинда,
Аёл аёл бўлолмай бўзлайдир ор ичинда,
Бу фоженинг эрларга келмай қолди малоли,
Аён Аллоҳга ҳоли, Андижоннинг аёлин!*

*Ёраб, тулпор ўйнатиб келар мардлар қайдадир,
От узра ҳиммати ҳам хўп баландлар қайдадир,
Нечун бутунгиларнинг феъли андак майдадир,
Тулпордин пастга тушгач, шундоқми йигит ҳоли?
Армон тўла саволи Андижоннинг аёлин!*

Юртимнинг мардларини бўзлаб юриб уйготай,
Ўз шуҳратин ўзига сўзлаб юриб уйготай,
Удир ғоят керагим, "сиз"лаб юриб уйготай,
Уйгонмаса, боғлаб бел чавандозлар мисоли,
Тулпорга ўзи мингай бу водийнинг аёли!

Китобингизни ўқиб, ростини айтсам, қаддим бир оз тикланди. Йигитлик қўлланмасидай нарса яратибсиз. Мен бу рисолада ҳақиқий Шарқ эрагининг овозини эшитдим. Саховатли, ўта камтар ва камсуқум, ҳар борада бутун ва нозик тингловчи ҳамда нозик сўзловчи, аммо жойи келганда, шиддатидан от ҳуркийдиган водий йигитини кўрдим. Шукрлар келтирдим, бу фазилатларни яна тирилиб, жонланиб кетишига юрагимда умидворлик уйғонди. Қаламларимиз ғоят маслақдош экан, укажон, полвонлигингиз ва полвонларга тарбиячилигингиз зиёда бўлсин, аммо маънавий-маърифий даъватларингизни тўхтатманг. Шу мавзуда ёзишдан чарчаманг, ёзиш йўлларингиз жозибали экан. Гапларимиз сингиётган пайтда гапириб қолайлик. Бизнинг қўлимиздан келгани, элга, Ватанга атаганимиз шу-да, укажон.

Дарвоқе, китобингиздаги ҳар бир воқеа, ҳодисани тасвирлашда ҳам, ниятларингизни изҳор қилишда ҳам "ВАТАН" деган сўзни, унинг ардоғини бошингизда, киприкларингиз устида тутишингизни кўрдим. Бу гўзал ва юқумли ҳолат! Бундай таъсир оқибатида заминда туриб заминни соғиниб кетасан киши, раҳмат сизга.

Юрагимнинг ишорасига кўра айтаманки, полвон укам, мен сиз ҳақингизда яна ёзсам керак. Яхши инсон Аллоҳнинг неъматини, неъматни элга танитиш эса ибодатдир.

МУНДАРИЖА

Маънавий ўғит излаш — инсонлик белгиси	3
Ақлингни уйгот!	5
Оила кураш майдони эмас!	7
Юрагимнинг кўзлари	11
Жуфтингга ёқмоқчимисан?	12
Ўзинг учун ўзинг ҳушёр бўл!	15
Ўзим ясаган бахт	17
Албатта бахтли бўласан!	21
Бошсиз одам	23
Бола кўчада айнамайди	26
Ёмоннинг қизи	28
Ҳожилар кимлар?	31
Менинг Муҳтарама момом	36
Энг қиммат мерос	40
Турмуш фақат жуфтингдан иборат эмас!	44
Ҳаёт — ширин, ёшлик — ғанимат!	46
Орият — меҳмондан улуг!	48
Кибр кимда бўлади?	50
Минг Хизрга тенг кишинг	53
Қайта тикланиш фасли	55
Андиша деб гафлатда қолма!	57
Ҳайдалишга муносиб эр	59
Улуғларнинг улуғи	62
Бойликни одам яратмайди	64
Бахт фақат фарзандли бўлишдами?	67
Сабаб ва натижа	70
Эркин Воҳидовни ўқиб	73
Изҳори дил	104

УЎК: 821.512.133-4

КБК 87.77

С 73

Содиқова, Турсуной.

С 73 Сабаб ва натижа: эсселар/ Т. Содиқова.

– Т.: "DAVR PRESS" НМУ, 2017. – 112 б.

ISBN 978-9943-4148-1-5

УЎК: 821.512.133-4

КБК 87.77

Маънавий-маърифий нашр

Турсуной СОДИҚОВА

САБАБ ВА НАТИЖА

Эсселар

(Қайта нашр)

Бош муҳаррир Асрор Мўмин

Масъул муҳаррир Хосият Ражабова

Бадий муҳаррир Жаҳонгир Абдужалилов

Саҳифаловчи-дизайнер Азиза Ойназарова

Нашриёт лицензия рақами АИ № 213

2014 йил 20 январда босишга рухсат этилди.

Бичими 84x108 1/32. "Baltica APP" гарнитураси.

Шартли босма табағи 5,88.

Нашриёт ҳисоб табағи 4,37. Адади 2000 нусха.

846-сонли буюртма. Баҳоси шартнома асосида.

Оригинал макет "DAVR PRESS" нашриёт-матбаа
уйида тайёрланди.

"DAVR PRESS" НМУ МЧЖнинг матбаа бўлимида
офсет усулида чоп этилди.

Манзил: Ўзбекистон Республикаси, 100156,

Тошкент шаҳри, Чилонзор тумани, 20-А даҳа, 42-уй.

Тел: + (99871) 120-1299;

Маркетинг бўлими: + (99871) 120-1233; 120-1202.

Web: www.davrpess.uz

E-mail: davr-press@mail.ru